

ЗВІТ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ЗА 2016 РІК

Примітка: Якщо не зазначено інакше, посилання в цьому звіті не стосуються територій, контрольованих підтримуваними Росією силами сепаратистів на Донбасі у східній Україні чи окупованого Росією Криму. Наприкінці цього звіту міститься розділ з переліком порушень прав людини в окупованому Росією Криму.

РЕЗЮМЕ

Україна - це республіка з парламентсько-президентською політичною системою, що складається з трьох гілок влади: однопалатної законодавчої (Верховної Ради), виконавчої на чолі з президентом, обраним у ході прямих виборів, і прем'єр-міністром, обраним законодавчою більшістю, та судової. У 2014 році в країні відбулися вибори на посаду президента і в законодавчий орган. На думку міжнародних і українських спостерігачів, в обох випадках вибори були вільними і справедливими.

Цивільна влада загалом забезпечувала ефективний контроль над силами безпеки на території, контрольованій урядом.

Протягом року у сфері прав людини спостерігалися такі найважливіші проблеми:

Порушення, пов'язані з конфліктом та окупацією: підтримувані Росією сепаратисти на Донбасі вдавалися до викрадень, тортур і незаконного затримання, залучали малолітніх бойовиків, утискали інакомислячих і обмежували доступ до гуманітарної допомоги. Меншою мірою також надходили повідомлення про застосування деяких аспектів із цієї практики урядовими силами. У Криму російська окупаційна влада систематично чинила нападки і політично вмотивоване судове переслідування проти тих, кого вважала інакомислячими.

Корупція та безкарність високопосадовців: країна потерпала від безкарності за корупцію і недоліки у здійсненні правосуддя. Генеральна прокуратура і судова система виявилися значною мірою нездатні винести вирoki особам, винним у минулих чи теперішніх серйозних корупційних діях.

Недостатня підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО): результатом російської окупації Криму й агресії на сході України стали 1,7 мільйона

ВПО, що стикалися з постійними труднощами при отриманні офіційних документів, освіти, пенсій і доступу до фінансових та медичних послуг. Протягом року влада заморозила всі соціальні виплати для ВПО до отримання результатів перевірки їхнього перебування на контрольованій урядом території; це було зроблено нібито з метою боротьби з шахрайством при отриманні виплат.

Серед інших проблем, про які повідомлялося протягом року, були: заявлені випадки побиття й тортур затриманих і ув'язнених; суворі умови утримання у державних в'язницях і слідчих ізоляторах; напади неурядових сил на журналістів; суспільне насилля проти жінок і жорстоке поводження з дітьми; соціальна дискримінація та переслідування етнічних і релігійних меншин; торгівля людьми, включаючи примусову працю; дискримінація та переслідування лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерних осіб та інтерсексуалів (ЛГБТІ); дискримінація осіб з ВІЛ/СНІД. Також мали місце обмеження прав працівників на страйк і нездатність забезпечити ефективно впровадження законів про працю та стандартів безпеки і гігієни праці на робочому місці

Загалом уряд не спромігся вжити належних заходів для порушення справи чи покарання більшості чиновників, які чинили зловживання, що призвело до створення атмосфери безкарності. Правозахисні групи та Організація Об'єднаних Націй відзначали значні недоліки в розслідуванні порушень прав людини, скоєних урядовими силами безпеки, зокрема, заяв про тортури, насильницькі зникнення, незаконне утримання під вартою та інші порушення, скоєні, за повідомленнями, Службою безпеки України (СБУ). Винуватці розстрілів учасників Євромайдану в Києві у 2014 році та заворушень в Одесі так і не були притягнуті до відповідальності.

Розслідування заявлених порушень прав людини, пов'язаних з російською окупацією Криму та триваючою агресією на Донбасі, так і не були завершені через відсутність урядового контролю за тими територіями і відмову Росії та підтримуваних Росією сепаратистів розслідувати заяви про порушення.

Розділ 1. Повага до недоторканності особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні чи політично вмотивовані вбивства

Надійшло кілька повідомлень про те, що влада або її агенти скоювали свавільні чи незаконні вбивства.

За повідомленнями в ЗМІ, 24 серпня в Кривому Озері поліція начебто забила мужчину до смерті після реагування на дзвінок щодо побутового насилля. Влада затримала чотирьох працівників поліції за підозрою в убивстві. У відповідь очільник Національної поліції розпустив поліцейський відділок, де сталося вбивство. 2 жовтня затриманих працівників поліції було випущено під заставу; досудове розслідування триває.

Находили також повідомлення про вбивства, скоєні урядовими силами та підтримуваними Росією сепаратистами у зв'язку з конфліктом у Луганській і Донецькій областях (дивитись розділ 1.є.).

Повідомлялося про політично вмотивовані вбивства, скоєні неурядовими суб'єктами.

20 липня внаслідок вибуху замінованого автомобіля в Києві був убитий журналіст родом з Білорусі Павло Шеремет, який саме їхав у автомобілі, що належав його партнерці Олені Притулі. Шеремет, громадянин Росії, працював у газеті «Українська правда» і на радіо «Весті», де виступав із критичними заявами в бік української, російської та білоруської влади. Влада оприлюднила відео, на якому двоє осіб начебто закладали пристрій під автомобіль. Станом на кінець року розслідування не завершилось, влада нікого не арештувала.

9 березня Юрій Грабовський, адвокат, який представляв інтереси затриманого російського спецпризначенця Олександра Александрова, зник в Одесі. 25 березня його тіло було знайдено в неглибокій могилі при дорозі. Станом на кінець року розслідування продовжувалось, влада нікого не заарештувала.

Правозахисні організації та засоби масової інформації повідомляли про випадки смерті у в'язницях або місцях позбавлення волі внаслідок тортур або недбалості з боку поліції чи тюремних службовців (дивитись розділ 1.в. Умови у в'язницях та слідчих ізоляторах).

Правоохоронні структури продовжували розслідування убивств та інших злочинів, скоєних під час протестів Євромайдану в Києві у 2013-2014 роках. Правозахисні групи висловлювали критику через малу кількість

обвинувальних вироків, незважаючи на безліч доказів. Правозахисні групи також критикували прокурорів за те, що ті зосередили увагу на дрібних чиновниках, вживаючи недостатньо заходів для розслідування дій державних посадовців високого рангу, щодо причетності яких існує підозра. За інформацією Генеральної прокуратури, суд виніс обвинувальні вирокі 45 особам, щодо яких велося розслідування у зв'язку зі злочинами на Євромайдані, щодо 152 відбувався судовий розгляд і стосовно 190 продовжувалося слідство.

Органи правопорядку також продовжували розслідувати події в Одесі у 2014 році, під час яких загинуло 48 осіб, включаючи шістьох прибічників уряду та 42 осіб, які виступали за ширшу автономію регіонів. Прибічники автономії загинули в пожежі у Будинку профспілок; влада значною мірою виявилась нездатною розслідувати ці смерті, зосередившись на нібито злочинах, скоєних особами, що домагалися більшої автономії. У звіті Ради Європи за 2015 рік зазначено, що урядовому розслідуванню бракувало незалежності і що Генеральна прокуратура і Міністерство внутрішніх справ не змогли провести ретельного, скоординованого розслідування. 15 січня група активістів громадянського суспільства та журналістів оприлюднила заяву, в якій висловила недовіру до розслідування, яке проводять Генеральна прокуратура й Міністерство внутрішніх справ, і звинуватила владу в саботажі розслідування й перешкоджанні притягненню правопорушників до судової відповідальності. 4 травня очільника одеської поліції Петра Луцюка було звільнено з посади, і потім Генеральна прокуратура звинуватила його у зловживанні владою у зв'язку з подіями в Будинку профспілок. Станом на кінець року тривали судові слухання.

б. Зникнення

Мали місце численні повідомлення про політично вмотивовані зникнення, зокрема, пов'язані з конфліктом між владою та об'єднаними російсько-сепаратистськими силами на Донбасі, а також скоєні російською окупаційною владою в Криму (дивитись розділ 1.е., частину, присвячену Криму).

в. Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поведження чи покарання

Незважаючи на те, що конституцією і законодавством заборонені катування та інші жорстокі покарання, надходили повідомлення про застосування

правоохоронними органами таких зловживань. Попри те, що суд не може законно використовувати зізнання та заяви, зроблені на адресу поліції під тиском особами, що утримуються під вартою, як докази в судовому розгляді, надходили повідомлення про те, що поліція та співробітники інших правоохоронних органів виявляли жорстокість та іноді катували осіб, що перебували під вартою, для отримання зізнань.

На Донбасі повідомлялося про те, що урядові та проурядові сили, задіяні у воєнних операціях, іноді коїли порушення прав людини, включаючи катування. Надходили повідомлення про те, що підтримувані Росією сепаратистські сили в самопроголошених Донецькій і Луганській «народних республіках» систематично чинили численні жорстокі дії, включно з застосуванням тортур, для збереження контролю або отримання особистої фінансової вигоди. За інформацією міжнародних організацій та неурядових організацій (НУО), випадки жорстокого поводження включали в себе побиття, примусову працю, психологічні та фізичні тортури, публічне приниження та сексуальне насильство (дивитись розділ 1.є.).

У липні Amnesty International (AI) та Human Rights Watch (HRW) у спільному звіті загострили увагу на заявах про застосування тортур у місцях тримання під арештом, що належать СБУ, включаючи побиття, позбавлення їжі та електрошок.

У своєму березневому звіті Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ), підпорядкована Управлінню Верховного комісара ООН з прав людини, навела без зазначення дати повідомлення про активіста-«прихильника федералізації», який начебто був підданий тортурам і тиску в управлінні СБУ в Одесі з метою примусити його підписати зізнання. Влада заявила, що таке поширення ідей федералізму застосовувалось Росією для ослаблення центральної влади України. Чоловік повідомив, що під час допиту працівники СБУ душили його пластиковим пакетом і били. Згодом працівники СБУ вивели цього чоловіка у вестибюль будівлі СБУ, щоб він бачив, що влада арештувала і його сина. Потім його сина привели в сусідню камеру, і батько міг чути його крики під час тортур.

Поширеною проблемою залишалось жорстоке ставлення поліції та тюремних властей до ув'язнених та затриманих. Наприклад, 23 серпня 15 працівників Чернігівського слідчого ізолятора, як повідомлялось, побили 25-річного Віктора Кравченка. Після побиття працівники закладу помістили його в

карцер і відмовили в його проханні про медичну допомогу. Адміністрація установи заперечувала будь-які правопорушення.

Надходили повідомлення про дідівщину в збройних силах. 4 серпня український Уповноважений з прав людини направила листа до Генеральної прокуратури та Міністерства оборони, в якому висловила занепокоєння дідівщиною в армії, після самогубства Влада Хайсука, молодого солдата, що служив у підрозділі, розташованому в Станиці Луганській. Після самогубства Хайсука батьки знайшли в його смартфоні відеозаписи, на яких видно, як з нього знущались і принижували інші солдати. Луганське управління військової прокуратури провело розслідування і не виявило жодних ознак дідівщини в армії. Тим не менше, станом на кінець року поліція Станиці Луганської розслідувала цей випадок як убивство.

У своєму вересневому звіті ММППЛУ зазначала, що вона «продовжувала документувати випадки статевого насильства, яке доходило до катування, стосовно пов'язаних з конфліктом затриманих, як чоловіків, так і жінок. Сюди входять випадки зґвалтування, погроз зґвалтування та інші форми сексуального насильства щодо жертв та/або їхніх родичів». В одному з прикладів ММППЛУ описує випадок у березні, коли невстановлені працівники служб безпеки затримали чоловіка, завезли його до покинутої будівлі і допитували про розташування озброєних груп. Коли він не зміг надати такої інформації, правопорушники прикували його ланцюгом до металевої клітки, взяли шомпол і встромили його чоловікові в уретру, причинивши жорстокий біль.

Протягом перших дев'яти місяців року Генеральна прокуратура направила в суди 35 випадків, пов'язаних саме з катуванням або поведженням, що принижує людську гідність, до яких були причетні працівники правоохоронних органів.

За інформацією Міністерства внутрішніх справ, протягом перших дев'яти місяців року влада порушила 133 кримінальні справи проти працівників поліції за злочини, включаючи катування, незаконні арешти й обшуки і незаконну конфіскацію майна. Серед цих випадків порушень п'ять були пов'язані з заявленими тортурами. Влада вжила дисциплінарних заходів до 20 працівників і звільнила 10.

Умови у в'язницях та слідчих ізоляторах

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах залишалися поганими, не відповідали міжнародним стандартам, а іноді становили серйозну загрозу життю і здоров'ю ув'язнених. Проблеми фізичного насильства, відсутності належної медичної допомоги та харчування, поганих санітарних умов, відсутності належного освітлення залишалися невирішеними. Українська Гельсінська спілка з прав людини стверджувала, що вироки до довічного ув'язнення переростали в повільну страту в'язнів через погані умови їхнього утримання в місцях позбавлення волі.

Фізичні умови: Загалом влада утримувала чоловіків, жінок і неповнолітніх у різних установах, хоча надходили і повідомлення про те, що в деяких установах досудового утримання неповнолітніх не відділяли від дорослих.

Умови в поліцейських місцях тимчасового утримання та установах досудового утримання Державної пенітенціарної служби були жорсткішими, ніж у в'язницях загального та посиленого режиму. Попри зменшення кількості ув'язнених проблема перенаселеності в установах досудового утримання залишалася нерозв'язаною. В ізоляторах тимчасового утримання часто бракувало належних санітарних умов та медичних пунктів.

Проблемою було фізичне насилля з боку наглядачів. Наприклад, за інформацією Управління Омбудсмана, протягом року персонал Крижопільського виправного центру №113 у Вінницькій області систематично порушував права ув'язнених. В'язні скаржилися до Управління Омбудсмана на протизаконні дії адміністрації, включаючи систематичне побиття, примусову й неоплачувану працю і відсутність медичної допомоги. Моніторингова група виявила, що один з засуджених, якого тримали в карцері, намагався вкоротити собі віку через, як він заявив, страх фізичного насилля з боку тюремної адміністрації. Місцева прокуратура розпочала розслідування дій адміністрації виправного закладу.

Надходили повідомлення про насилля ув'язнених один до одного. Наприклад, 6 червня один з ув'язнених Шепетівського виправного закладу Хмельницької області помер від травматичного пошкодження мозку, нанесеного його співкамерниками. Пенітенціарна служба провела розслідування інциденту.

За інформацією Асоціації незалежних моніторів та Секретаріату Уповноваженого з прав людини, влада не була спроможною забезпечити належний захист життя й прав ув'язнених на територіях, розташованих

близько до зони проведення операції проти об'єднаних російсько-сепаратистських сил на сході України і не змогла своєчасно евакуювати персонал і в'язнів. Станом на 1 вересня під егідою Секретаріату Уповноваженого 17 в'язнів, що перебували в тюрмах на територіях, захоплених підтримуваними Росією силами сепаратистів, були переведені до пенітенціарних установ на контрольованих урядом територіях.

Умови в тюремних установах та нелегальних місцях позбавлення волі в районах, захоплених підтримуваними Росією силами сепаратистів, були дуже погані. За інформацією коаліції «Справедливість заради миру», в Донецькій та Луганській областях існувала широка мережа нелегальних місць утримання під вартою, розташованих у підвалах, каналізаційних колодязях, гаражах і на промислових підприємствах. У більшості випадків ці місця утримання не були придатними навіть для короткострокового утримання. Повідомлялося про нестачу їжі, води, тепла, санітарних умов та належної медичної допомоги.

Згідно жовтневих повідомлень у ЗМІ, які посилялися на інформацію Східної правозахисної групи, на територіях, не контрольованих урядом, жорстоке ставлення до ув'язнених мало масовий характер. До конфлікту на частині Луганської області, що перебуває під контролем підтримуваних Росією сепаратистів, було понад 5000 ув'язнених. Як відзначає група, умови утримання у в'язницях дуже погіршилися. Групи повідомляли про систематичні прояви жорстокості, такі як катування, позбавлення їжі, відмова в медичній допомозі та одиночне ув'язнення, а також широке використання в'язнів як рабів при виробництві товарів, продаж яких був прямим джерелом особистого прибутку лідерів підтримуваних Росією сепаратистів.

Адміністрація: Влада вела облік ув'язнених осіб, але подекуди він був неповним. На територіях, підконтрольних підтримуваним Росією сепаратистам, влада не вела централізованого обліку, що спричиняло труднощі для ув'язнених та свавільно утримуваних осіб. Правозахисні групи повідомляли про випадки, коли влада конфісковувала посвідчення особи в'язнів і не повертала їх після звільнення цих осіб. В'язні, звільнені підтримуваними Росією сепаратистами, часто не мали жодного посвідчення особи. Омбудсмена з прав людини для в'язнів не було.

На контрольованих урядом територіях ув'язнені могли подавати скарги до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Станом на 1 жовтня Секретаріат отримав від ув'язнених та їхніх родичів з усієї України

1114 скарг. Найпоширеніші скарги стосувались відсутності належних умов життя та санітарії; жорстокого, нелюдського і принизливого ставлення; обмеження спілкування з членами сім'ї та родичами; необґрунтованого покарання; відмови в праві на юридичну консультацію; відмови в праві подання скарг на дії адміністрації. В'язні також скаржились на неналежну медичну допомогу та запобіжні заходи. Наприклад, в'язнів з заразною формою туберкульозу не було ізольовано від інших пацієнтів.

Попри те, що в'язням та затриманим особам дозволяється подавати скарги на умови в місцях утримання під вартою до Уповноваженого з прав людини, правозахисні організації зауважували, що тюремні службовці продовжували піддавати цензурі скарги або перешкоджати їх поданню, карали та проявляли жорстокість до в'язнів, які їх подавали. Правозахисні групи повідомляли про те, що правові норми не завжди гарантують конфіденційність скарг.

Загалом службовці дозволяли в'язням, за винятком тих, хто перебували в карцерах, приймати відвідувачів. Правозахисні групи, що займаються правами ув'язнених, відзначали, що деяким сім'ям доводилося давати хабарі, щоб отримати дозвіл на відвідування у в'язниці, на яке вони мають право за законом.

Незалежний моніторинг: Влада загалом дозволяла міжнародним та українським правозахисним групам здійснювати незалежний моніторинг в'язниць і слідчих ізоляторів. 25 травня Підкомітет ООН із запобігання катуванням (КЗК) перервав свій візит до країни після відмови у доступі до місць у кількох регіонах країни, де, як він підозрював, СБУ незаконно позбавляла людей волі. 5 вересня КЗК відновив свій візит і отримав доступ до тих закладів. Протягом року Секретаріат Уповноваженого з прав людини разом з представниками цивільного суспільства здійснював моніторингові візити до пенітенціарних заходів у 15 областях.

г. Свавільний арешт або затримання

Конституція і законодавство забороняють свавільний арешт і затримання, але серйозні проблеми продовжували існувати.

AI та HRW повідомляли подробиці про здійснювані СБУ таємні свавільні затримання, про які стало відомо після звільнення 13 осіб з установи СБУ в Харкові (дивитись розділ 1.б.). Один з затриманих, Віктор Ашихін, був викрадений у рідному місті Українську 2014 року і звільнений у липні. Він

розповів АІ, що протягом 597-денного незаконного утримання його тричі перевозили, щоб сховати від незалежних моніторів.

ММПЛУ, АІ, HRW та інші міжнародні групи повідомляли про численні несанкціоновані затримання на територіях Донбасу, які перебувають під контролем підтримуваних Росією сепаратистів (дивитись розділ 1.є.).

Роль поліції та органів державної безпеки

Міністерство внутрішніх справ відповідає за дотримання внутрішньої безпеки та порядку. Міністерство контролює поліцію та працівників інших правоохоронних органів. СБУ відповідає за всі сфери державної безпеки, невійськову розвідку та контррозвідку. Міністерство внутрішніх справ підпорядковане Кабінетові Міністрів, а СБУ – безпосередньо Президентові. Державна фіскальна служба здійснює повноваження щодо дотримання законодавства через податкову поліцію і підпорядкована Кабінету Міністрів. Державна міграційна служба, підпорядкована Міністерству внутрішніх справ, втілює в життя державну політику у сфері безпеки кордонів, міграції, громадянства, реєстрації біженців та інших мігрантів.

Загалом органи цивільної влади здійснювали контроль за органами правопорядку, але рідко вживали заходів для покарання за зловживання владою з боку сил безпеки.

Значною проблемою залишалася безкарність за зловживання владою органами правопорядку, яку часто у своїх звітах висвітлювали ММПЛУ та правозахисні групи. У своєму вересневому звіті ММПЛУ пояснювала цю проблему «тиском на судову систему [і] нездатністю та небажанням Генеральної прокуратури та Військової прокуратури розслідувати» зловживання. ММПЛУ також зауважила, що влада не бажала розслідувати заяви про катування, особливо якщо жертви були затримані на підставах, пов'язаних з безпекою чи, якщо їх вважали прихильниками сепаратистів.

Хоча влада іноді висувала звинувачення проти працівників служб безпеки, часто ці справи так і залишалися на етапі розслідування і не потрапляли до суду, причому влада дозволяла підозрюваним порушникам продовжувати працювати. Крім того, правозахисні групи критикували відсутність прогресу в розслідуванні заявлених злочинів на територіях, відібраних Україною в підтримуваних Росією сепаратистів, через що ці злочини залишалися безкарними. Зокрема, як виглядає, застопорилося розслідування заявлених

злочинів, скоєних у 2014 році підтримуваними Росією силами сепаратистів у Слов'янську та Краматорську. На думку правозахисних груп, багато працівників місцевих органів правопорядку в обох містах співпрацювали з підтримуваними Росією сепаратистами, коли ті контролювали згадані міста.

Згідно закону, депутати Верховної Ради мають повноваження провадити розслідування та громадські слухання щодо проблем правопорядку. Уповноважений Верховної Ради за прав людини також може ініціювати розслідування випадків зловживання владою з боку правоохоронних органів.

Загалом правоохоронні органи попереджували або реагували на випадки громадського насильства. Однак іноді вони застосовували надмірну силу для розгону протестів, а в інших випадках не захищали жертв від переслідувань чи проявів насильства. Наприклад, 1 вересня близько 100 осіб напали на табір мирних демонстрантів біля Одеської міської ради на вулиці Думській. Нападники виштовхували протестувальників з площі, застосовуючи вогнегасники та сльозогінний газ, і зруйнували їхній табір. Кілька протестувальників отримали травми і були госпіталізовані. За повідомленнями свідків, поліція тільки спостерігала і не зробила нічого, аби запобігти сутичкам.

Процедури арешту і поводження з затриманими

За законом, влада має право затримувати підозрюваного на три доби без ордеру на арешт, після чого суддею повинен бути виданий ордер на продовження утримання. Однак у деяких випадках влада утримувала людей без відповідного ордеру довше, ніж три дні.

Прокурори повинні доправити затриманих до суду протягом 72 годин, а досудове затримання повинно тривати не більше шести місяців у випадку незначних злочинів і не більше 12 місяців для серйозних злочинів. Після затримання громадяни мають право проконсультуватися з адвокатом. Згідно закону, прокурори можуть утримувати підозрюваних у терористичній діяльності до 30 діб без пред'явлення звинувачення чи судового ордеру. За законом, громадяни мають право бути поінформованими про те, в яких злочинах їх звинувачено. Правоохоронці повинні відразу поінформувати затриманих про їхні права і негайно повідомити членів родини про арешт. Часто поліція не дотримувалась цих процедур. Іноді поліція не вела записів або не реєструвала затриманих підозрюваних, а суди часто подовжували термін утримання, щоб дати поліції більше часу для отримання зізнань.

Влада утримувала підозрюваних під домашнім арештом, іноді без права на переписку та спілкування, в деяких випадках протягом кількох тижнів.

За законом, держава повинна надати адвокатів підсудним, які не мають коштів на покриття витрат, пов'язаних із захистом їхніх інтересів у суді. Проте не завжди ця вимога виконувалась через брак адвокатів або через те, що адвокати, посилаючись на низьку оплату державою їхніх послуг, відмовлялись захищати малозабезпечених клієнтів. За даними Міністерства юстиції, безкоштовну юридичну допомогу отримали 60500 осіб. Станом на 1 вересня по всіх територіях, контрольованих урядом, існувало 550 пунктів доступу до безоплатної юридичної допомоги.

Законом передбачена можливість звільнення під заставу, але численні підсудні не змогли сплатити призначену суму. Іноді суди накладали обмеження в пересуванні як альтернативу досудового утримання під вартою. Згідно Кримінально-процесуального кодексу, щоб застосувати обмеження в пересуванні до осіб, що очікують суду, органам прокуратури необхідна постанова суду. Органи прокуратури повинні довести, що запропоновані ними запобіжні заходи є мінімальними здатними забезпечити присутність підозрюваних на судових слуханнях і не заважатимуть провадженню кримінального судочинства.

Свавільний арешт: ММПЛУ повідомляла про стійку тенденцію до свавільного затримання органами влади. У своєму вересневому звіті ММПЛУ повідомила, що СБУ в Одесі затримала подружжя і, за повідомленням, тримала їх на своїй території без права спілкування протягом 20 годин, перш ніж зареєструвати їх затримання. Повідомлялося також, що СБУ погрожувала їм, позбавляла сну, допитувала без присутності адвоката і відмовляла у наданні юридичної підтримки.

ММПЛУ висловила занепокоєння масовими арештами на контрольованих урядом територіях Донецької та Луганської областей. Ці області підпадають під дію Закону про боротьбу з тероризмом, який дозволяє владі здійснювати арешти за заниженими критеріями доведеності порівняно з критеріями, допустимими згідно кримінально-процесуального кодексу; в деяких випадках це призводило до свавільних арештів. Наприклад, у своєму березневому звіті ММПЛУ посилалася на рейди СБУ, які відбувались у грудні 2015 року в Красногорівці та Авдіївці, Донецької області, під час яких власті затримували сотні осіб на кілька годин для допиту про належність до збройних угруповань. Згодом влада звільнила більшість затриманих.

Здатність затриманого оскаржити законність затримання в суді: За законом, громадяни мають право оскаржити арешт у суді або шляхом звернення до прокурора для отримання негайного звільнення у випадках незаконного затримання.

Тривале утримання шукачів притулку, які отримали відмову, або осіб без громадянства: Органи влади часто затримували шукачів притулку на тривалий час без рішення суду. Також вони регулярно затримували шукачів притулку перед їх депортацією (дивитись розділ 2.г.).

д. Відмова в забезпеченні справедливого публічного судового процесу

Попри те, що конституція гарантує незалежну судову систему і Верховна Рада в червні прийняла пакет судових реформ, суди й надалі були неефективними і залишалися об'єктом політичного тиску та корупції. Рівень довіри до судової системи залишався низьким.

2 червня парламент прийняв поправки до Конституції стосовно судової системи. Ці поправки дають нові повноваження Вищій раді правосуддя, передбачають, що більшість членів Вищої ради повинна складатись із суддів, і вповноважують Вищу раду ухвалювати рішення про обрання, звільнення, переведення, підвищення та недоторканність суддів. Парламент і Президент більше не відіграють вирішальної ролі в цих процесах, що обмежує можливість втручання в судову систему. Певні положення будуть запроваджуватись поступово. Наприклад, Президент на два роки зберігає за собою право на ухвалення рішень про переведення суддів.

30 вересня вступив у дію Закон про судоустрій і статус суддів, який сприяє впровадженню згаданих вище поправок до Конституції. Законом запроваджується трирівнева система судів, де найвищим судовим органом є Верховний Суд, який має повноваження скасовувати рішення судів нижчих інстанцій. Закон забезпечує ширше залучення громадянського суспільства до обрання та оцінки суддів через новий консультативний орган, що називається Громадська рада доброчесності. Закон дає можливість будь-кому ініціювати дисциплінарне провадження щодо судді у Вищій раді правосуддя і накладає на суддів антикорупційні заходи.

Станом на 1 жовтня Генеральна прокуратура передала до суду 16 кримінальних справ проти суддів.

Судді продовжували скаржитись на недостатній розподіл влади між виконавчою та судовою гілками влади. Деякі судді стверджували, що на них чинили тиск високопоставлені політики, вимагаючи винесення рішень на свою користь, незважаючи на обставини справ. На право справедливого суду впливали й інші чинники, такі як довготривалі судові розгляди, особливо в адміністративних судах; недостатнє фінансування і відсутність у судів можливості забезпечити виконання своїх постанов. За даними Уповноваженого з прав людини, влада повністю виконувала лише 40 відсотків винесених судами рішень.

Находили повідомлення про залякування й напади на адвокатів, що представляли підсудних, котрих вважали «проросійськими» та «просепаратистськими». Наприклад, 26 січня в Харкові вибухнув автомобіль, який належав адвокату Олександр Шадріну і в якому нікого не було. Шадрін працював у низці резонансних справ, в яких підозрюваними були «просепаратисти». 29 січня Асоціація правників України оприлюднила відкритого листа, в якому висловила занепокоєння у зв'язку з інцидентом з автомобілем Шадріна, а також з іншими ситуаціями, в яких безпека адвокатів була під загрозою. У ході аналогічного інциденту, що стався 2 лютого в Києві, вибухнув порожній автомобіль, що належав іншому адвокату – Андрію Федурі. Федур захищав осіб, обвинувачуваних у вбивстві журналістів Олеся Бузини та Георгія Гонгадзе.

Процедури судового розгляду

У більшості справ рішення приймаються суддею одноосібно, хоча у слуханнях щодо звинувачень, які передбачають максимальне покарання у вигляді довічного ув'язнення, беруть участь двоє суддів і троє народних засідателів, які мають певну юридичну підготовку. Законом передбачена можливість перехресного допиту свідків обвинувачами й адвокатами захисту, а також погоджене визнання вини.

Закон виходить з припущення, що підсудні не винні і не можуть бути примушені до надання свідчень чи зізнань, хоча високий відсоток звинувачувальних присудів ставить під сумнів правову презумпцію невинуватості. Підсудні мають право бути негайно й детально поінформованими, з поясненнями за необхідності щодо висунутих проти них

звинувачень; право на публічний розгляд справи без надмірних затримок; на присутність у суді під час розгляду своєї справи і на конфіденційне спілкування з адвокатом на власний вибір (або з адвокатом, наданим за державні кошти); на достатній час та умови для підготовки захисту. Законом також передбачена можливість доступу підсудних до доказів, які є в розпорядженні державного обвинувача, на очну ставку зі свідками, що виступають проти них, і на представлення свідків захисту та доказів, і право на апеляцію. Закон застосовується до всіх підсудних, незалежно від етнічної приналежності, статі чи віку

Судовий розгляд є відкритим для громадськості, але деякі судді забороняли представникам засобів масової інформації спостерігати за перебігом справ. Хоча судовий розгляд повинен починатися не пізніше ніж через три тижні після висунення обвинувачень, обвинувачі рідко виконували цю вимогу закону. Правозахисні групи повідомляли, що час від часу офіційні особи стежили за зустрічами між адвокатами та їхніми клієнтами.

Політичні в'язні та затримані

12 травня Івано-Франківський суд призначив блогерові Руслану Коцабі покарання у вигляді трьох з половиною років ув'язнення за звинуваченням у тому, що він своїми закликами ігнорувати призов до армії перешкоджав діяльності збройних сил. Влада арештувала Коцабу в 2015 році, і правозахисні групи вважали його політичним в'язнем. Суд відхилив серйозніше звинувачення у державній зраді. 24 липня апеляційний суд скасував обвинувальний вирок, звільнивши Коцабу після 18 місяців арешту.

Цивільне судочинство та засоби правового захисту

Конституція і законодавство передбачають право громадян шукати в суді відшкодування за будь-які рішення, дії чи бездіяльність з боку національних та місцевих посадових осіб, що порушують їхні права. Неefективна й корумпована судова система обмежувала користування правом на відшкодування. Громадяни також можуть подати колективне оскарження законодавчого акту, якщо вважають, що він може порушувати основні права і свободи. Громадяни можуть звертатися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в будь-який час і до Європейського суду з прав людини після вичерпання всіх засобів правового захисту в країні.

е. Свавільне втручання у приватне і сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Конституція забороняє такі дії, але надходили повідомлення про те, що влада загалом на зважала на ці заборони.

За законом СБУ не має права вести спостереження чи проводити обшуки без виданого судом ордеру. Однак на практиці правоохоронні органи іноді проводили обшуки без належного ордеру. В екстреній ситуації влада може віддати наказ про проведення обшуку без попереднього судового дозволу, але повинна звернутись до суду за схваленням одразу після початку розслідування. Громадяни мають право на вивчення будь-якого досьє щодо них, яким володіє СБУ; вони мають право на відшкодування збитків, заподіяних у результаті розслідування. Через відсутність виконавчого законодавства влада загалом не поважала ці права, і багато хто з громадян не знали про свої права і не розуміли, що влада втрутилася у їхнє приватне життя.

28 жовтня газета «Українська правда» опублікувала відкрите звернення до президента і очільників СБУ, Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ. У зверненні йшлося про записи, які газета отримала з анонімного джерела і які вказували на те, що її журналісти та редактори перебували під стеженням СБУ на замовлення високопосадовців наприкінці 2015 року, а можливо, і після того. Газета вимагала пояснень, чому, як і на яких підставах відбувалося стеження. В офіційній відповіді СБУ зазначалося, що закон про національну безпеку забороняє розголошення інформації, яку шукала «Українська правда».

є. Застосування надмірної сили у внутрішніх конфліктах

Росія контролює рівень насильства у східній частині України, посилюючи конфлікт, коли це відповідає її політичним інтересам, і разом з тим значною мірою ігноруючи договір про припинення вогню від вересня 2014 року та подальші намагання відновити припинення вогню, на яке погодилися всі сторони. Росія продовжує озброювати, навчати, очолювати та воювати разом з сепаратистами, і підтримувані Росією сепаратисти протягом усього конфлікту методично заважали та погрожували міжнародним спостерігачам, які не мають доступу, необхідного для систематичного реєстрування порушень припинення вогню або проявів жорстокості з боку сепаратистських властей чи об'єднаних російсько-сепаратистських сил.

Міжнародні організації та НУО, в тому числі AI, HRW та Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКБ ООН), періодично публікували звіти про порушення прав людини на Донбасі об'єднаними російсько-сепаратистськими силами та урядовими силами. Станом на 17 серпня Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) відрядила 1102 особи на підтримку спеціальної моніторингової місії, яка щоденно подавала звіти про ситуацію та умови в більшості великих міст.

Станом на 15 вересня, за повідомленнями ММПЛУ, внаслідок боїв загинуло щонайменше 9578 осіб, включаючи цивільних, бійців урядових збройних сил і членів озброєних угруповань. До цієї кількості увійшли і 298 пасажирів та екіпаж літака рейсу МН-17 Малайзійських авіаліній, збитого в липні 2014 року над Донбасом. Крім того, від початку конфлікту понад три мільйони мешканців покинули контрольовані сепаратистами, підтримуваними Росією, території Донецької та Луганської областей. Станом на 15 листопада Міністерством соціальної політики було зареєстровано 1,7 мільйона ВПО, хоча, на думку груп громадянського суспільства, фактично цей показник нижчий. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), в інших країнах було близько 1,4 мільйона українських біженців, включаючи приблизно один мільйон у Російській Федерації.

ЗМІ та правозахисні групи продовжували повідомляти про поширені порушення прав людини на територіях, утримуваних силами сепаратистів за підтримки Росії. ММПЛУ спостерігала на цих територіях «колапс закону й порядку», а також «серйозні порушення прав людини», включаючи убивства й тортури.

Убивства: У спеціальному звіті ММПЛУ від 4 травня про «позасудові та свавільні страти», що відбуваються в контексті конфлікту на сході України, висловлюється сильне занепокоєння застосуванням обома сторонами «зброї по суті невибіркової дії, такої як касетні боєприпаси та наземні міни». У своєму вересневому звіті ММПЛУ повідомляла про застосовувану обома сторонами «поширену практику» «ведення бойових дій з житлових кварталів, коли від вогню у відповідь страждають цивільні». Наприклад, 24 серпня на контрольованій урядом території Донецької області, в селі Золоте-4, жінка загинула в своєму ліжку під час обстрілу села підтримуваними Росією сепаратистами.

ММПЛУ, Спеціальна моніторингова група ОБСЄ та правозахисні групи не повідомляли про будь-які випадки позасудових страт, здійснених урядовими

силами протягом року у зв'язку з конфліктом. Щодо кількох випадків з попередніх років тривало слідство.

Протягом року від ММПЛУ чи правозахисних організації не надходило повідомлень про позасудові страти російсько-сепаратистськими силами цивільних осіб, хоча преса повідомляла про кілька таких випадків. ММПЛУ виявила незаявлені випадки позасудових страт з минулих років, які влада досі не розслідувала.

Згідно повідомлень у пресі, 20 липня троє п'яних службовців сепаратистської «7-ї окремої мотострілецької бригади», підтримуваної Росією, пограбували, а потім застрелили мешканку села Комсомольська, Луганської області. Власті підтримуваних Росією сепаратистів, як повідомлялося, звільнили цих осіб, щоб приховати їхню участь у вбивстві.

17 лютого в інтернеті з'явилося відео, на якому російський бойовик на псевдо «Ольхон» б'є електричним дротом мешканця Донбасу Олексія Фрумкіна, прив'язаного до стовпа. Об'єднаний російсько-сепаратистський батальйон, який оприлюднив це відео, заявив, що «Ольхон» убив Фрумкіна одразу після того, як було зняте це відео. За повідомленнями в пресі, Фрумкін був прибічником підтримуваних Росією сепаратистів, але восени 2014 року зник, і доля його була невідома, аж поки не було опубліковане відео. Час здійснення запису невідомий.

У своєму червневому звіті ММПЛУ зауважила, що «від середини квітня 2014 року внаслідок бойових дій загинуло до 2000 цивільних, головним чином, у результаті неприцільних артобстрілів населених місцевостей... Десятки людей були піддані незаконним стратам і вбивствам або загинули через катування й жорстоке поводження у місцях позбавлення волі. Сотні людей залишалися зниклими безвісти – чи то в секретних місцях утримання під вартою, чи, найімовірніше, були вбиті, і їхні тіла ще необхідно знайти або ідентифікувати». За словами Ірини Геращенко, представника України в гуманітарній підгрупі Тристоронньої контактної групи, у серпні на Донбасі зниклими безвісти були 498 осіб, включаючи 347 цивільних. Правозахисні групи критикували владу за відсутність діючої бази даних про зниклих безвісти. Підтримувані Росією сепаратисти не мали ані такої системи, ані жодних дієвих засобів розслідування справ про зникнення людей безвісти. За даними правозахисних груп, неідентифікованими залишалися близько 1000 тіл як військовослужбовців, так і цивільних осіб на кладовищах і в моргах на контрольованих урядом територіях після бойових дій, переважно у

2014 році. За інформацією ММПЛУ, органам влади бракувало координації між правоохоронними органами при визначення місцезнаходження зниклих людей та ідентифікації останків.

Викрадення: Викрадення здійснювали урядові сили, підтримувані Росією сепаратисти та кримінальні елементи. ММПЛУ відзначила тенденцію до свавільного утримання та тримання з позбавленням права на спілкування з боку урядових правоохоронних органів (головним чином СБУ) та з боку військових і воєнізованих формувань, у першу чергу колишніх добровольчих батальйонів, які тепер офіційно підпорядковані силам безпеки.

У своїх звітах ММПЛУ неодноразово висловлювала занепокоєння повідомленнями про насильницькі зникнення та «невизнане утримання», практиковані Службою безпеки України (СБУ). 21 липня HRW та AI випустили звіт «Тебе не існує», в якому задокументовано дев'ять заявлених випадків насильницького зникнення, пов'язаних з СБУ, що сталися в секретних місцях тримання під вартою в Харкові, Краматорську, Ізюмі та Маріуполі. У звіті висвітлено випадок з Костянтином Безкоровайним, представником місцевої влади міста Костянтинівки Донецької області. Безкоровайний нібито став жертвою насильницького зникнення за участі СБУ, зазнав побиття і погроз під час допиту, був утримуваний без права спілкування з зовнішнім світом протягом 15 місяців у відділку СБУ в Харкові, аж поки 24 лютого був звільнений за умови, що не розповідатиме про своє затримання. Під час утримання офіційні представники СБУ неодноразово заперечували перебування Безкоровайного під вартою в СБУ у відповідь на запити родини Безкоровайних і правозахисних організацій.

28 серпня HRW та AI оприлюднили заяву, в якій повідомили, що з часу їхнього першого звіту в липні з управління СБУ в Харкові було випущено 13 осіб. НУО вважали, що в тому ж закладі залишаються ув'язненими принаймні п'ятеро людей. Вони відзначали, що відразу після звільнення людей місцева поліція просто закривала їхні справи про зникнення без жодного подальшого розслідування.

Правозахисні групи повідомляли, що підтримувані Росією сепаратисти повсякденно викрадали людей з політичних мотивів, з помсти або заради викупу. HRW повідомляла про свавільні затримання цивільних силами підтримуваних Росією сепаратистів, «що діють без жодних стримувань і противаг». ММПЛУ в своєму вересневому звіті відзначала, що такі викрадення «поширюють страх серед цивільного населення, зокрема, через

свавільний характер викрадень». ММПЛУ також задокументувала зростання кількості випадків зникнення на пропускних пунктах, контрольованих підтримуваними Росією силами сепаратистів. Наприклад, 27 травня колишній член озброєного угруповання зник у Новолуганську, коли їхав з контрольованої урядом території, де його утримували урядові сили. Згодом його мати дізналася, що його затримали підтримвані Росією сепаратисти на пропускному пункті, відвезли до Горлівки і потім перевели до «місця утримання під вартою в поліції» в Донецьку. 4 липня «поліція» повідомила їй, що більше не утримує її сина. З того часу вона так і не змогла з'ясувати його долю чи місцезнаходження.

27 січня підтримвані Росією сепаратисти викрали релігійного історика й президента Центру релігієзнавчих досліджень і міжнародних духовних стосунків Ігоря Козловського, нібито у відповідь на його проукраїнські публікації в соціальних мережах. За словами дружини Козловського, викрадачі конфіскували ключі від його квартири, яку згодом обшукали двічі, забравши техніку, документи й цінну колекцію антикваріату. За інформацією місцевих ЗМІ, станом на кінець листопада Козловського утримували в одному з сепаратистських неофіційних місць утримання під вартою в Донецьку.

Підтримвані Росією сепаратисти також викрадали журналістів, що намагались висвітлювати конфлікт. 3 березня в ході обміну полоненими вони відпустили проукраїнську журналістку Марію Варфоломееву після 14 місяців ув'язнення в Луганську.

Політично вмотивований суд у Росії над військовим льотчиком і депутатом Верховної Ради Надією Савченко, викраденою на сході України в 2014 році, закінчився в березні винесенням обвинувального вердикту і вироком до 22 років тюремного ув'язнення. 25 травня, після майже двох років утримування під вартою, російська влада обміняла Савченко на двох російських військових (дивитись розділ 1.д. Політичні в'язні та затримані у *Звіті про дотримання прав людини в Росії*).

Фізичне насильство, покарання і катування: За повідомленнями, урядові та підтримвані Росією сепаратистські сили застосовували насильство і катування до цивільних осіб і військових у місцях утримання під вартою. Серед тортур, про які повідомлялося, - побиття, фізичні й психологічні тортури, імітація страти, сексуальне насильство, позбавлення їжі та води, відмова в медичній допомозі та примусова праця.

ММПЛУ отримувала повідомлення про те, що урядові сили чинили порушення прав людини, що нібито стосувалися примусового позбавлення волі й катування.

У своєму вересневому звіті ММПЛУ відзначала, що протягом тримісячного звітнього періоду, охопленого у звіті, приблизно 70 відсотків випадків, задокументованих УВКПЛ, містили твердження про застосовувані СБУ та іншими силами безпеки катування, жорстокого поводження та утримування без права листування і спілкування до переведення в систему кримінальної юстиції. Вересневий звіт не містить даних щодо загальної кількості таких випадків.

Находили повідомлення про те, що підтримувані Росією сили сепаратистів систематично чинили численні прояви жорстокого поводження, включаючи катування, на підконтрольних їм територіях. За інформацією міжнародних організацій та НУО, серед проявів жорстокості були побиття, примусова праця, психологічні й фізичні тортури, прилюдне приниження і сексуальне насильство.

ММПЛУ неодноразово висловлювала занепокоєння через повідомлення про катування, що застосовується в місцях тримання під вартою, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, до яких вона не мала доступу, і зауважувала, що повідомлення про катування часто ставали відомими через багато часу після того, як такі порушення нібито мали місце. Наприклад, у червневому звіті ММПЛУ задокументовано численні нові розповіді про імітації страти, випадки жорстокого побиття і навмисного позбавлення медичної допомоги в 2015 році. 23 вересня, у зв'язку з другим візитом представників Підкомітету ООН з попередження катувань Україну, СБУ опублікувала низку інтерв'ю з 11 особами, які заявляли, що зазнали тортур під час перебування під вартою у підтримуваних Росією сепаратистів. СБУ також оприлюднила список з восьми заявлених місць катування на Донбасі, контрольованих, за її словами, підтримуваними Росією сепаратистами.

ММПЛУ продовжувала документувати по обидва боки від лінії зіткнення випадки сексуального та гендерно-обумовленого насильства щодо осіб, затриманих у зв'язку з конфліктом, як жіночої, так і чоловічої статі. У своєму грудневому звіті ММПЛУ відзначала: «Окрім існуючої тенденції до сексуального насильства, що відбувається в умовах тримання під вартою у зв'язку з конфліктом, УВКПЛ реєструвала випадки, що вказують на

сексуальне насильство і домагання щодо молодих жінок на контрольованих урядом пунктах в'їзду/виїзду вздовж лінії розмежування».

За інформацією коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі», особи, утримувані в незаконних місцях тримання під вартою на територіях, підконтрольних підтримуваним Росією сепаратистам, повідомляли про випадки гендерно-обумовленого насильства, зокрема, зґвалтування, замахів на зґвалтування та сексуальних домагань.

ММПЛУ не змогла отримати розповідей з перших рук про сексуальне насильство на тих територіях, але повідомляла, що отримувала численні вторинні повідомлення. Наприклад, чоловік, якого бойовики утримували з березня по квітень на території Донецька, контрольованій підтримуваними Росією сепаратистами, розповів ММПЛУ про двох жінок, нібито викрадених на пропускному пункті, коли вони поверталися з контрольованої урядом території, і утримуваних у кімнаті по сусідству з тою, де перебував він. Цей затриманий чув, як озброєні чоловіки домагалися жінок і намагалися їх зґвалтувати; за два дні по тому жінок вивезли. Особи жінок та їхнє місцезнаходження опитуваному не були відомі.

Обидві сторони використовували наземні міни, не вживаючи заходів для запобігання жертвам серед цивільного населення. ММПЛУ повідомляла в червні, що «мінами забруднені великі площі сільськогосподарських земель на сході України, часто на погано позначених ділянках, поблизу доріг і довколишніх цивільних територій. Це призвело до загибелі й каліцтва серед цивільного населення, часто по дорозі додому чи в поле. Ці ризики особливо гострі для осіб, що живуть у містах і поселеннях поблизу лінії зіткнення, а також для 23000 людей», які щодня перетинали лінію зіткнення в період з лютого по травень.

За даними НУО «Донбас SOS», гуманітарного розмінування потребувала площа приблизно в 27 квадратних миль на території Донецької та Луганської областей. За даними Міністерства оборони, від початку конфлікту 150 цивільних осіб загинули і 500 отримали поранення від мін та інших боєприпасів у зоні конфлікту.

Діти-солдати: Повідомлень ЗМІ про неповнолітніх солдат, що служать в урядових силах, не було, і Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) не зміг знайти підтвердження наявності дітей-солдатів в Україні. У ЗМІ повідомлялося про затримання державними органами влади 17 осіб віком від 15 до 18 років, які

воювали в підрозділах сепаратистів, підтримуваних Росією з початку конфлікту в 2014 році. Джерела новин підтримуваних Росією сепаратистів продовжували посилатися на комплектування збройних груп дітьми-добровольцями віком навіть 12 років. У своєму інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» від 22 січня керівник Антитерористичного центру при СБУ Віталій Маліков розповів про підтримуваний Росією сепаратистський батальйон імені Св. Георгія Побідоносця, в якому, як він сказав, служать діти віком від 12 до 16 років.

У ході тримісячного дослідження, проведеного коаліцією «Справедливість заради миру на Донбасі», було виявлено, що російська агресія на Донбасі значно збільшила ризик участі дітей у збройному конфлікті. Виконаний групою аналіз відкритих джерел та інтерв'ю розкрив 41 окремий випадок наймання дітей до збройних формацій. З них більшість становили хлопці віком 16-17 років, що брали участь у збройних формаціях на територіях Донецької та Луганської областей, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами.

Інші злочини, пов'язані з конфліктом: 28 вересня команда прокурорів з Нідерландів, Австралії, Бельгії, Малайзії та України представила результати свого розслідування збиття літака рейсу МН-17 Малайзійських авіаліній у 2014 році. Слідство, очолюване Нідерландами, дійшло висновку, що ракетна установка класу «земля-повітря», яку використали для збиття повітряного лайнера над Україною, в результаті чого загинули 298 осіб на його борту, була доставлена автомобілем з Росії на прохання підтримуваних Росією сепаратистів і повернута до Росії тієї ж ночі. Звіт значною мірою підтвердив уже широко задокументовану роль російської влади в розміщенні ракетної системи «Бук» або SA-11 та подальшому приховуванні цього факту. У згаданому звіті голландські прокурори відстежили роль Росії в передислокації ракетної системи в Україну та спробу приховати свою роль після катастрофи.

У 2015 році органи державної влади запровадили заходи з прискорення доставки гуманітарної допомоги на території, контрольовані підтримуваними Росією силами сепаратистів. Однак підтримуваний Росією сепаратисти різко обмежили державну гуманітарну допомогу, а також допомогу від міжнародних гуманітарних організацій. Внаслідок цього особи, що залишалися на територіях, підконтрольних підтримуваним Росією сепаратистам, стикнулися зі значним підвищенням цін на товари повсякденного вжитку, особливо м'ясо та свіжі овочі. Правозахисні групи

повідомляли про велику нестачу ліків та виробів медичного призначення на території, не контрольованій урядом.

Підтримувані Росією сепаратисти продовжували отримувати конвої російської «гуманітарної допомоги», які, на думку представників українських органів влади, містили зброю і припаси для об'єднаних російсько-сепаратистських сил.

11 лютого HRW оприлюднила звіт «*Навчання під вогнем*», у якому задокументовано «атаки на школи по обидва боки від лінії зіткнення і використання обома сторонами шкіл для воєнних потреб, що перетворило школи на законні воєнні цілі». У звіті також описано 15 нападів на діючі школи, які не використовувались військовими як позиції.

Лікування осіб, що живуть з ВІЛ і туберкульозом, було зірване на сході України там, де військові дії перервали постачання життєво важливих медичних товарів. Понад 6000 осіб з ВІЛ у регіоні страждали від відсутності ліків і лікарів.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова та преси

Конституція і законодавство гарантують свободу слова і преси, але влада не завжди поважала ці права. Уряд запровадив заходи, що забороняли або блокували інформацію, засоби масової інформації або журналістів, яких вважали загрозою для національної безпеки або які висловлювали позиції, що, на думку, влади, підривали суверенітет і територіальну цілісність держави.

На свободу ЗМІ продовжували спливати й прояви іншої проблемної практики, включаючи самоцензуру, виплату так званої «джинси» журналістам за позитивні репортажі в новинах, замасковані під об'єктивний журналізм, а також тенденційне висвітлення новин у ЗМІ, чиї власники мали тісні зв'язки з владою або опозиційними політичними партіями.

На Донбасі підтримувані Росією сепаратисти придушували свободу слова і преси шляхом переслідування, залякування, викрадень та нападів на журналістів та засоби масової інформації. Вони також перешкоджали

трансляції програм українського та незалежного телебачення і радіо на підконтрольних їм територіях.

Свобода слова і самовираження: За деякими винятками, громадяни на територіях, що не перебували під російською окупацією чи контролем підтримуваних Росією сепаратистів, загалом могли критикувати владу прилюдно і приватно, обговорювати питання громадського інтересу без страху офіційних репресій. Закон відносить до розряду протизаконних дій використання комуністичної і нацистської символіки, хоча випадків судового переслідування не було.

Законом заборонені висловлювання, що загрожують територіальній цілісності держави, пропагують війну, провокують расові або релігійні конфлікти або підтримують російську агресію проти України.

15 вересня Національна рада з питань телебачення і радіомовлення оголосила попередження базованій у Херсоні радіостанції АКС за висловлювання про причетність кримських татар до тероризму. Якщо станція отримає друге попередження, вона може втратити ліцензію на мовлення.

9 грудня Верховна Рада прийняла законопроект про обмеження ввезення певних російських книжок «антиукраїнського змісту», що порушують український закон. Разом з цим, ці книжки можуть бути легально ввезені в кількості, меншій за комерційний поріг у 100 примірників.

Свобода преси і ЗМІ: За даними НУО Freedom House, преса в країні була «частково вільною».

Незалежні засоби масової інформації та інтернет-сайти новин активно працювали і висловлювали широкий діапазон думок. Приватні ЗМІ, з яких найуспішніші загалом належали заможним і впливовим «олігархам», часто пропонували читачам і глядачам «тенденційний плюралізм», представляючи точку зору своїх власників, позитивне висвітлення їхніх союзників і критику політичних або ділових суперників. 10 найпопулярніших телевізійних станцій належали бізнесменам, чия основна діяльність була за межами засобів масової інформації. Незалежним ЗМІ було важко конкурувати з крупними засобами масової інформації, що мали олігархічні дотації.

У 2015 році було створено організацію громадського телевізійного мовлення, яка мала вийти на повну потужність до січня 2017 року. 1 листопада керівник

цієї громадської телекомпанії Зураб Аласанія звільнився зі своєї посади на знак протесту проти низки перешкод до розгортання діяльності каналу, включаючи спрямування владою бюджету каналу на інші цілі. Аласанія також посилався на скарги, які отримував від влади, щодо створених телекомпанією програм про журналістські розслідування корупції.

Поширеною залишалася практика «джинси», або публікації непідтверджених статей за плату. Наприклад, за даними моніторингу преси Інститутом масової інформації, найбільший відсоток замовних матеріалів в регіональних ЗМІ було виявлено в друкованих ЗМІ Миколаївської області, де 15 відсотків усіх опублікованих статей являли собою політичну або комерційну «джинсу».

Насильство та переслідування: Насильство проти журналістів залишалося однією з проблем у країні, хоча кількість нападів на журналістів зменшувалася вже другий рік. Правозахисні групи та журналісти критикували бездіяльність влади у розслідуванні цих справ, що породжувало атмосферу безкарності.

За даними Інституту масової інформації, надійшло 30 повідомлень про напади на журналістів, що становить половину від кількості в 2015 році та майже одну десяту від кількості нападів у 2014 році. Як і в 2015 році, більшість цих нападів була скоєна приватними, не державними, суб'єктами. Мали місце 42 випадки погроз на адресу журналістів та переслідування їх, що більше порівняно з 36 випадками в 2015 році.

Інститут масової інформації та редактори великих незалежних засобів масової інформації зауважили переслідування журналістів громадськими діячами в інтернеті, що відображає зростаючу громадську нетерпимість до такого висвітлення новин, яке вважається недостатньо патріотичним, - тенденція, яка, за їхніми словами, мала мовчазну підтримку з боку влади. В одному з випадків, 10 травня, націоналістичний веб-сайт «*Миротворець*», який начебто має зв'язки з Міністерством внутрішніх справ, оприлюднив імена та особисту інформацію більш ніж 4000 українських і зарубіжних журналістів, які отримали акредитацію від підтримуваних Росією сепаратистських «властей» у Донецьку й Луганську. Сайт прирівнював діяльність цих журналістів до співпраці з терористами. 24 травня «*Миротворець*» оприлюднив особисту інформацію про ще 300 журналістів. Деякі засоби масової інформації, котрих це торкнулося, пізніше отримували погрози вбивством і зазнавали значного переслідування в інтернеті. В той час як Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков виступив на підтримку

«Миротворця», назвавши журналістів «лібералами-сепаратистами», Президент Порошенко під час своєї прес-конференції 3 червня засудив згаданий веб-сайт. Станом на кінець року поліцейське розслідування цієї справи тривало.

Мали місце численні випадки насильства і переслідування проти телеканалу «Інтер», який, як вважають, веде проросійську редакційну політику. За повідомленнями в пресі, в січні протестувальники написали на офісі «Інтеру» аерозольною фарбою «Рупор Кремля» й кидали каміння в його вікна. 25 лютого бійці добровольчого батальйону «Азов» заблокували журналістам доступ до приміщень «Інтера» після того, як було випадково зроблено запис, на якому працівники телеканалу Інтер критикували «небесну сотню» - демонстрантів, убитих під час протестів Євромайдану. У червні протестувальники палили шини біля входу в офіс Інтера. 4 серпня «Миротворець» оприлюднив зламане електронне листування, щоб показати, як один з тележурналістів цього телеканалу узгоджував зміст статті з лідерами підтримуваних Росією сепаратистів. 31 серпня Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков публічно закликав СБУ розібратися з «Інтером», який він охарактеризував як «антиукраїнський». 4 вересня приблизно 15-20 людей в масках увійшли до офісу телеканалу і підпалили будівлю, знищили обладнання і заблокували працівників у заповненій димом будівлі. Як наслідок, кілька працівників були госпіталізовані, включаючи одного з травмою хребта. Влада арештувала шістьох осіб на місці події; розслідування нападу слідчим відділом СБУ тривало. 21 листопада п'ятеро невідомих закидали пляшками з запалювальною сумішшю головний офіс «Інтера». Влада почала розслідування інциденту, яке на кінець року тривало.

20 липня відомий журналіст Павло Шеремет, який вів ранкову програму на радіо «Весті» й працював у інтернет-виданні «Українська правда», загинув унаслідок вибуху бомби в автомобілі, яким він їхав у центрі Києва (дивитись розділ 1.а.).

Протягом року влада затримала, але згодом звільнила двох підозрюваних у вбивстві в Києві у 2015 році Олесея Бузини, якого сприймали як проросійськи налаштованого. Обидва підозрювані начебто входили до політичних груп правого спрямування. Станом на кінець року розслідування справи не було завершено.

Находили численні повідомлення про напади на журналістів, які розслідували корупцію у владі. 24 травня троє людей в масках втекли в

автомобілі після побиття Анатолія Остапенка, журналіста, пов'язаного з незалежним засобом масової інформації «Громадське Запоріжжя». Остапенко працював над кількома розслідуваннями про причетність до корупційних схем представників місцевої влади Запоріжжя. Станом на кінець року розслідування цього нападу продовжувалось.

Цензура або обмеження змісту: Інститут масової інформації зареєстрував сім випадків цензури окремих публікацій, порівняно з 12 у 2015 році.

І незалежні, і державні засоби масової інформації періодично вдавалися до самоцензури, висвітлюючи історії, які могли б наразити політичних союзників на критику або могли б бути сприйняті громадськістю як недостатньо патріотичні, або могли містити інформацію, яка б могла бути використана російською пропагандою.

Закони про наклеп/дискредитацію: Наклеп є цивільним правопорушенням. Хоча закон обмежує розмір грошових відшкодувань, яких позивач може добиватися в суді, місцеві медіа-спостерігачі продовжували висловлювати занепокоєння високими грошовими відшкодуваннями, присуджуваними через нібито наклеп. Державні організації і публічні діячі, зокрема, погрожували поданням цивільних позовів до суду за нібито шкоду, заподіяну «честі й гідності особи», з метою впливу або залякування преси та журналістів, що займаються журналістськими розслідуваннями. Наприклад, 29 серпня колишній генеральний прокурор Віктор Шокін заявив, що позиватиметься проти телепрограми журналістських розслідувань «Схеми» через її твердження про наявність неприкритих свідчень його корумпованості, включаючи володіння розкішними об'єктами нерухомості, зареєстрованими на його родичів.

Національна безпека: Влада вживала заходів для заборони, регулювання та подекуди цензурування інформації, що вважалася загрозою національній безпеці.

Влада продовжувала користуватися практикою заборони конкретних робіт проросійських акторів, кінорежисерів та співаків, а також запровадження санкцій проти проросійських журналістів. За словами голови Державного агентства з питань кіно Пилипа Ілленка, з серпня 2014 року до 18 лютого близько 342 фільми і телевізійні шоу були заборонені в країні з міркувань державної безпеки. 31 травня Президент підписав указ, яким накладалася заборона у видачі віз 17 російським журналістам; ще раніше санкції було

накладено на кілька десятків інших журналістів. Цим же указом скасовувались санкції проти 29 іноземних журналістів. Правозахисні НУО розкритикували цей крок. Комітет захисту журналістів закликав державу «негайно скасувати указ, що забороняє в'їзд в країну російським журналістам, і протистояти прагненню боротися з пропагандою за допомогою цензури».

Влада продовжувала блокувати мовлення в країні російських телеканалів на виконання рішення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення від 2014 року, що ґрунтувалось на виявленому небезпечному впливі російської пропаганди. Станом на кінець року лише шести російським каналам було дозволено вести мовлення, порівняно з 83 російськими каналами, які могли здійснювати мовлення в країні на початку 2014 року. За словами голови Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, станом на 2 листопада рада оголосила 23 попередження українським кабельним провайдерам за порушення заборони на певні російські канали.

Медіа-фахівці продовжували відчувати тиск з боку СБУ та збройних сил, висвітлюючи делікатні питання, такі як втрати серед військових. 8 липня прес-центр антитерористичної операції (АТО) попросив СБУ призупинити акредитацію журналістів, що представляли два українські та один російський засоби масової інформації, які вели репортажі з Авдіївки, Донецької області. Журналісти оприлюднили відео, яке, на думку штабу АТО, порушувало правила ведення репортажів з зони конфлікту, оскільки розкривало обличчя солдатів, їх місцезнаходження та озброєння. Після вимоги видалити його журналісти українського каналу «Громадське» видалили відео зі свого каналу на YouTube, але російська журналістка Юлія Полухіна опублікувала матеріал в «Новой газеті». Отримавши згодом дозвіл, «Громадське» опублікувало скорочену версію відео через три тижні. ММППЛУ розцінило реакцію штабу АТО як непропорційну порушенням.

24 лютого СБУ депортувало російську журналістку Марію Столярову і заборонила їй в'їзд до країни на п'ять років. Столярова працювала випусковим редактором програми «Подробності неділі» на телеканалі «Інтер». Перед депортацією СБУ провела розслідування щодо брудного висловлювання Столярової, зробленого в прямому ефірі під час показу матеріалу стосовно «Небесної сотні» - учасників протестів, убитих під час демонстрацій Євромайдану. Співробітники правоохоронних органів також ставили питання щодо перебування Столярової на території, контрольованій

підтримуваними Росією сепаратистами, на сході України та нібито узгодження нею сюжетних ліній з підтримуваними Росією сепаратистами.

Неурядовий вплив: Підтримувані Росією сепаратисти у східних регіонах України переслідували, свавільно затримували і зневажливо ставилися до журналістів (дивитись розділ 1.є.). За даними ММПЛУ, «особи, що живуть у «Донецькій народній Республіці» та «Луганській народній Республіці», знають, що вільне і публічне висловлювання своєї думки неприйнятне на території, контрольованій збройними угрупованнями», що «збройні угруповання прямо впливають і формують зміст у місцевих ЗМІ», і що вони вимагають позитивного висвітлення як плати за можливість зберегти реєстрацію для продовження діяльності.

За даними ММПЛУ та повідомленнями в ЗМІ, 4 січня «міністерство державної безпеки» «Донецької народної Республіки» затримало київського блогера й активіста Володимира Фомічева і звинуватило його в незаконному володінні зброєю. 27 червня він визнав себе винним і був засуджений до двох років позбавлення волі. Родина Фомічева наполягала на тому, що засудження було необґрунтоване і було винесене на основі вимушеного зізнання. Під час «слухань» Фомічев передав своєму батькові светра, покритого кров'ю, що викликало занепокоєння жорстоким ставленням з боку «слідчих».

Заходи, спрямовані на розширення свободи преси: 4 лютого Верховна Рада прийняла закон, яким до розряду протизаконних віднесено незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю. Закон встановлює покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років за незаконну відмову у доступі журналісту до інформації, незаконну заборону висвітлення окремих тем, а так само за будь-які інші дії, що перешкоджають здійсненню журналістом законної професійної діяльності.

Свобода інтернету

Влада не обмежувала та не блокувала доступ до інтернету, не піддавала цензурі зміст он-лайн ресурсів. Правоохоронні органи здійснювали моніторинг інтернету, іноді без належного юридичного дозволу. Влада не обмежувала і не піддавала цензурі веб-сайти чи інші засоби комунікації та інтернет-сервіси.

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, в 2015 році 49 відсотків осіб в країні користувалися інтернетом.

Правозахисні групи й журналісти, які критикували участь Росії в подіях на Донбасі та в Криму, повідомляли, що опоненти піддавали їхні веб-сайти кібер-атакам, таким як скоординовані збої по відмові в обслуговуванні та спроби несанкціонованого отримання інформації з комп'ютерів, а також скоординовані кампанії «тролінгу» та залякування в соціальних мережах.

Користувачі соціальних мереж, зокрема, Facebook і ВКонтакте, іноді стикалися з тимчасовим блокуванням доступу через цілком безвинні або політичні публікації, які інші користувачі неправильно характеризували як «пропаганду ненависті» і сигналізували про порушення правил обслуговування.

У своєму щорічному звіті «Свобода в інтернеті» Freedom House у листопаді виступила з оцінкою, згідно якої свобода інтернету в країні продовжувала погіршуватися другий рік поспіль, і зауважила, що «українські органи влади стали менш терпимими до висловлень в інтернеті, які сприймаються як критичні щодо позиції України в конфлікті, а уряд цього року був особливо активним, піддаючи санкціям користувачів соціальних мереж за «сепаратистську» та «екстремістську» діяльність, коли багато хто з користувачів був затриманий, оштрафований та навіть ув'язнений за таку діяльність. Тим часом підтримувані Росією сепаратистські сили на сході нарощували зусилля з блокування змісту в інтернеті, який сприймався як такий, що підтримує український уряд чи культурну ідентичність».

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Надійшло кілька повідомлень про обмеження владою свободи наукової діяльності та культурних заходів. 4 листопада СБУ оголосила, що заборонила в'їзд у країну 140 російським діячам культури, оскільки їхні дії або висловлювання суперечили інтересам країни.

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Свобода зібрань

Конституція дає громадянам право на свободу зібрань, і влада загалом поважала це право. Однак немає жодних законів, які б регулювали процес

організації та проведення заходів, забезпечуючи свободу мирних зібрань. Згідно директиви ще з радянських часів, влада мала широкі повноваження на свій розсуд дозволяти чи забороняти зібрання з міркувань захисту громадського порядку й безпеки. Організатори зобов'язані заздалегідь повідомити владу про плановане проведення протестів або демонстрацій.

Протягом року громадяни загалом користувалися правом на мирні зібрання без обмежень на підконтрольних уряду територіях. Більшість зібрань були мирними і подекуди супроводжувалися присутністю дуже великої кількості поліції для підтримання порядку. ММПЛУ відзначила загальне покращення здатності національної поліції забезпечувати безпеку під час демонстрацій.

Протягом року надійшло кілька повідомлень про насильство під час демонстрацій ЛГБТІ (дивитись розділ 6).

4 липня понад 100 осіб мирно протестували проти присутності військової техніки в Торезьку Донецької області. Поліція арештувала вісьмох чоловіків, звинуватила їх у непокорі поліції, допитала без присутності адвокатів і не віддала під суд протягом трьох годин, як того вимагає закон. За повідомленнями, офіцери СБУ залякували і погрожували затриманим. Затримані провели ніч, сплячи на підлозі у маленькій камері, де був лише один матрац і дерев'яна лавка. Після слухання в суді, який наказав їх звільнити, їх знов доправили в поліцейський відділок, де керівник управління поліції Донецької області, перш ніж їх випустити, ображав і погрожував їм.

На території, контрольованій підтримуваними Росією сепаратистами, ММПЛУ зауважила відсутність демонстрацій через те, що «люди побоюються, що можуть бути «арештовані», якщо організують протест або зібрання проти політики озброєних угруповань». ММПЛУ також відзначила, що єдиними демонстраціями, дозволеними на цих територіях, були демонстрації на підтримку місцевої влади, іноді явно організовані збройними групами, з примусовою участю населення.

Свобода об'єднань

Конституція і законодавство гарантують свободу об'єднань, і загалом влада поважала це право.

ММПЛУ зауважила тенденцію до переслідування членів Комуністичної партії. Наприклад, 28 червня було проведено обшук помешкання першого

секретаря Харківського обкому Комуністичної партії, а саму її звинуватили в порушенні територіальної цілісності України і дачі хабарів державним службовцям. 30 червня харківський суд виніс рішення про взяття її під варту до початку судового процесу.

За даними ММПЛУ, на територіях, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, «організації громадянського суспільства, включаючи захисників прав людини, не можуть діяти вільно». Мешканці розповідали ММПЛУ, що їх піддає судовому переслідуванню «міністерство державної безпеки» (або що вони бояться його судових переслідувань) за проукраїнські погляди або колишню належність до українських НУО. ММПЛУ також зауважила збільшення кількості організацій громадянського суспільства, якими керують збройні угруповання, членство в яких здавалося обов'язковим для певних категорій осіб, таких як бюджетні працівники.

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Міжнародну доповідь* Державного Департаменту про стан релігійних свобод на ресурсі www.state.gov/religiousfreedomreport/.

г. Свобода пересування, внутрішньо переміщені особи, захист біженців та осіб без громадянства

Конституція і законодавство гарантують громадянам свободу пересування в країні, подорожей за кордон, еміграції та репатріації. Однак органи влади обмежували це право, зокрема, у східній частині країни поблизу зони конфлікту.

Жорстоке ставлення до мігрантів, біженців і осіб без громадянства: Органи влади часто затримували шукачів притулку на тривалий час без дозволу суду.

Влада співпрацювала з Управлінням УВКБ ООН та іншими гуманітарними організаціями при наданні захисту й допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО), біженцям, шукачам притулку та іншим, кого це стосується. За повідомленнями міжнародних та вітчизняних організацій, система захисту шукачів притулку, осіб без громадянства та інших, кого це стосується, працювала неефективно.

Внутрішнє переміщення: Влада і підтримувані Росією сепаратисти ретельно контролювали свободу переміщення між територіями Донбасу, які

контролювали уряд і підтримувані Росією сепаратисти. Перетинання лінії розмежування залишалось складним. Незважаючи на те, що існувало п'ять пропускних пунктів, протягом значної частини року діяли лише чотири. За даними ММПЛУ, в період з травня по серпень щодня лінію розмежування перетинали в середньому від 26000 до 32000 осіб. Люди збиралися в довгі черги біля всіх діючих транзитних коридорів і мусили чекати до 36 годин, маючи обмежений доступ до води, медичної допомоги, туалетів і укриття на випадок артобстрілів або екстремальних погодних умов, а іноді й без такого доступу. У березневому звіті ММПЛУ повідомляється, що двоє літніх людей померли на урядових пропускних пунктах через відсутність своєчасної медичної допомоги; у її вересневому звіті повідомлялося про три смертельні випадки з тієї ж самої причини. Червневий звіт ММПЛУ відзначав, що 27 квітня на контрольно-пропускному пункті поблизу Оленівки в «Донецькій народній республіці» вночі у черзі загинули четверо цивільних і восьмеро були поранені під час артобстрілу.

Переміщення через лінію розмежування було обмежено чотирма пропускними пунктами в Донецькій області та одним у Луганській, які часто закривалися через бойові дії поблизу. Пропускний пункт у Станиці Луганській проходив через тимчасову будівлю, яку Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ) вважала небезпечною. Люди регулярно повідомляли про довгі черги; наприклад, 19 серпня СММ повідомила, що на Станиці Луганській понад 700 осіб чекають у черзі на перехід у країну. 16 серпня понад 1000 осіб спостерігалися на тому ж самому пропускному пункті, а представники медичних служб заявили, що було надано допомогу 21 особі у зв'язку з погіршенням стану через спеку.

У 2015 році СБУ запровадила систему пропусків, що передбачала процес подачі заявок он-лайн, для контролю за переміщеннями на контрольовану урядом територію. Правозахисні групи були занепокоєні тим, що багато хто на не контрольованій урядом території не мав доступу до інтернету для отримання таких пропусків. Цей наказ створив значні труднощі для людей, які переходили на контрольовану урядом територію, зокрема, для тих, хто намагався отримати пенсії та державну грошову допомогу, видачу яких було припинено на території, контрольованій підтримуваними Росією сепаратистами, в 2014 році.

ММПЛУ неодноразово висловлювала занепокоєння повідомленнями про корупцію серед персоналу контрольно-пропускних пунктів з обох сторін, включаючи вимоги хабарів або товарів в обмін на полегшення перетину лінії

розмежування. Протягом року підтримувані Росією сепаратисти продовжували обмежувати свободу переміщення в східній частині країни. У квітні контрольно-пропускний пункт у Станиці Луганській був закритий через артобстріл з боку підтримуваних Росією сепаратистських сил, а станом на грудень він був відкритий тільки для пішоходів. Також підтримувані Росією сепаратисти систематично перешкоджали цивільним перетинати лінію розмежування на контрольно-пропускному пункті Золоте в Луганській області.

Урядові та російські окупаційні органи влади піддавали осіб, що переміщалися між окупованим Росією Кримом та материковою частиною країни, суворому паспортному контролю на адміністративному кордоні між Херсонською областю та Кримом. Влада заборонила залізничне та комерційне автобусне сполучення через адміністративний кордон, вимагаючи, щоб люди перетинали кордон або пішки, або приватним транспортним засобом. На початку серпня три контрольно-пропускні пункти між окупованим Росією Кримом і материковою Україною кілька разів закривалися, що створювало довгі черги людей, яким не давали змоги вільно перетинати адміністративний кордон. Станом на 15 серпня рух автомобілів і людей повністю відновився, але уповільнився через посилення заходів безпеки.

Внутрішньо переміщені особи

За даними Міністерства соціальної політики, станом на 15 листопада внаслідок агресії Росії на сході України та окупації Криму налічувалось понад 1,7 мільйона зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За оцінками деяких НУО та міжнародних організацій, цей показник нижчий, оскільки деякі особи повернулися до своїх домівок після реєстрації як ВПО, в той час як деякі інші зареєструвались, продовжуючи жити в зоні конфлікту. Найбільша кількість ВПО мешкала на територіях, безпосередньо прилеглих до зон конфлікту, на контрольованих урядом територіях Донецької та Луганської областей, а також у Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Багато хто мешкав у районах, прилеглих до лінії зіткнення, сподіваючись на можливість повернення додому.

Влада надавала соціальні виплати тільки тим особам, які були зареєстровані як ВПО. За законом, ВПО мають право на отримання виплат у розмірі 880 гривень (33 долари США) на місяць на дітей та людей з обмеженими можливостями і 440 гривень (16 доларів США) на місяць на працездатну

особу. Сім'ї можуть отримувати не більше 2400 гривень (89 доларів США) на місяць. Згідно закону, уряд повинен забезпечити ВПО житлом, але органи влади не вживали ефективних заходів для цього. Групи гуманітарної допомоги мали хороший доступ до контрольованих урядом територій.

16 лютого Міністерство соціальної політики дало вказівку своїм регіональним представництвам і місцевим управлінням призупинити всі виплати ВПО до перевірки їхнього перебування на контрольованій урядом території, нібито для боротьби проти обманних виплат. За даними ММПЛУ, після ухвалення цього рішення СБУ передала обласним адміністраціям списки осіб, соціальні виплати яким повинні бути скасовані після перевірки. ММПЛУ проаналізувала один з таких списків, який СБУ передала обласній адміністрації в Харкові, і виявила, він складений на основі інформації в базі даних СБУ про осіб, які отримували дозволи на перетин лінії розмежування. 8 червня уряд прийняв поправки до рішень стосовно ВПО, якими дозволяється автоматичне припинення виплат і встановлюється термін від двох до шести місяців для їх відновлення, залежно від причини припинення. ММПЛУ, Уповноважений з прав людини, Рада Європи та інші вітчизняні й міжнародні правозахисні та гуманітарні групи піддали критиці ці поправки.

За інформацією ММПЛУ, влада дуже широко застосовувала процедуру перевірки ВПО. Призупинення торкнулися приблизно 85 відсотків ВПО, що проживали на контрольованих урядом територіях, і 97 відсотків тих, хто мешкали на територіях, підконтрольних підтримуваним Росією сепаратистам, особливо людей похилого віку та інвалідів, чия обмежена мобільність завадила їм перевірити, чи включені вони до списків, або довести своє місце проживання. Уряд часто призупиняв виплати без попередження, і ВПО повідомляли про труднощі з їх відновленням. В одному випадку ММПЛУ мала бесіду з жінкою-ВПО з інвалідністю в Краматорську, яка до того ж була матір'ю-одиначкою 13-річної доньки з інвалідністю. Вона випадково виявила, що всі її інші соціальні виплати також були припинені, включаючи пенсію по інвалідності.

За інформацією ММПЛУ, інтеграція ВПО залишалась ускладненою через відсутність державної стратегії та, внаслідок цього, відсутності виділення фінансових ресурсів, що призводило до економічної та соціальної маргіналізації ВПО. Місцеві організації громадянського суспільства та міжнародні гуманітарні організації надавали велику частину допомоги ВПО на тимчасовій основі. НУО повідомляли, що їхні можливості підтримувати ВПО обмежені і майже вичерпані. Агентства ООН зауважували, що через

наплив ВПО виникало напруження у вигляді конкуренції за ресурси. Критики звинувачували переселенців-чоловіків, які перебралися до західної України, в уникненні військової служби, а тим часом зростала конкуренція за житло, роботу та освітні можливості в Києві та Львові.

Нестача можливостей працевлаштування та загалом слабка економіка особливо вразили ВПО, змушуючи багатьох жити в незадовільних житлових умовах, таких як колективні центри та інше тимчасове житло. Станом на 1 липня діяв 271 такий колективний центр, даючи притулок більш ніж 10000 осіб. Інші ВПО перебували в приймаючих сім'ях, у волонтерів, у приватному житлі, хоча доступне приватне житло часто було в поганому стані.

Агентства ООН висловлювали занепокоєння випадками виселення ВПО з колективних центрів. 29 вересня 22 ВПО похилого віку, включаючи двох інвалідів, було виселено за санаторію Куяльник в Одесі. Представник Одеської обласної адміністрації заявив, що керівництво санаторію 26 вересня припинило надавати комунальні послуги через несплату рахунків. Хоча житло в колективному центрі призначалося тільки для тимчасового вирішення проблеми, багато хто з ВПО залишався на тривалий час.

Находили повідомлення про висловлювання урядовими посадовцями дискримінаційних поглядів щодо ВПО. Наприклад, Міністр внутрішніх справ Аваков прилюдно приписав зростання рівня злочинності притоку ВПО, що викликало громадське обурення.

НУО повідомляли про випадки дискримінації ВПО при працевлаштуванні. Деякі ВПО, зокрема ті, що перебували в контрольованих урядом частинах Донецької та Луганської областей, страждали від незадовільних санітарних умов, нестачі притулку та доступу до питної води. ВПО продовжували стикатися з труднощами в отриманні освіти, медичного обслуговування та необхідних документів. Ромські активісти висловлювали стурбованість тим, що деякі роми у східних регіонах не мали змоги покинути зон конфлікту, а в інших не було іншого вибору, окрім як полишити свої домівки.

У вересні 2015 року Київський апеляційний адміністративний суд скасував рішення Національного банку про те, що кримські ВПО є нерезидентами, яке обмежувало тим, хто тікав від російської окупації, доступ до банківських і фінансових послуг. Тим не менше, повідомлення в ЗМІ вказували на те, що банки продовжували обмежувати надання банківських послуг ВПО з Криму навіть після рішення суду.

Захист біженців

Доступ до притулку: Законодавство гарантує надання притулку або статусу біженця, і влада створила правову систему для захисту біженців. Захист біженців і шукачів притулку був недостатнім через недоліки в законодавстві та системі виконання. Країна є транзитним пунктом та країною призначення для шукачів притулку та біженців, головним чином, з Афганістану, Сомалі та Сирії.

Правозахисні групи відзначали, що законодавство про біженців не відповідає міжнародним стандартам через занадто вузьке визначення того, хто є біженцем. Закон дає можливість владі відхиляти багато клопотань про надання притулку без належного вивчення справи. В інших випадках державні чиновники відмовлялися приймати початкові клопотання про надання притулку без законних підстав, залишаючи шукачів притулку без документів і вразливими до частих зупинок поліцією, штрафів, затримання та експлуатації. Шукачі притулку, що перебували в центрах тимчасового утримання, іноді не мали можливості подати заяву на отримання статусу біженця протягом встановленого терміну і мали обмежений доступ до правової та інших видів допомоги. Шукачі притулку мають п'ять днів для оскарження ордеру на затримання чи депортацію.

Недостатній доступ до послуг кваліфікованих перекладачів також утруднював виконання всього спектру процедур надання притулку. Міжнародні спостерігачі відзначали, що влада не виділяла ресурсів на перекладачів, і це породжувало можливості для корупції і підірвало справедливість процедур розгляду клопотань про надання притулку.

Примусове повернення: Влада не забезпечувала захисту від вислання або повернення шукачів притулку до країни, де були підстави вважати, що їхньому життю або свободі могла загрожувати небезпека через їхню расу, релігію, національність, приналежність до певної соціальної групи чи політичні переконання. УВКБ ООН охарактеризувало примусове повернення на кордоні як «значною мірою приховуване явище», оскільки особи, що шукають притулку, можуть не отримувати правової допомоги або послуг перекладу в точках перетину кордону чи пунктах тимчасового утримання, а отже не мали змоги подати клопотання про надання притулку перш, ніж їх депортували. Правозахисні групи відзначали, що закон пропонує правовий захист від примусового повернення.

Працевлаштування: Влада не надавала допомоги у працевлаштуванні, і більшість шукачів притулку були неспроможні отримати дозвіл на роботу, якого вимагає закон. Мовні курси для шукачів притулку влада надавала тільки в Києві, Харкові та Одесі. Дехто намагався працювати нелегально, збільшуючи цим ризик експлуатації.

Доступ до основних послуг: Національний план інтеграції біженців, прийнятий урядом, не передбачав виділення ресурсів для його виконання. Правозахисні групи повідомляли, що влада не надавала соціально-економічної підтримки шукачам притулку і не допомагала їм. Влада не забезпечувала їх мовними курсами чи соціальною допомогою. У звіті УВКБ ООН зазначалося, що всі нещодавно визнані біженці отримали одноразову дотацію в розмірі приблизно 30 гривень (1,10 долара США).

Центри тимчасового перебування могли прийняти 320 осіб і, отже, були здатні розмістити приблизно 20 відсотків прохачів про надання притулку. Шукачі притулку, що мешкали поза таким центром, часто зазнавали труднощів при отриманні реєстрації за місцем проживання, і влада регулярно їх штрафувала на понад 500 гривень (19 доларів США) за те, що вони не мали цієї реєстрації. За даними Державної міграційної служби, біженці та особи, що шукали додаткового захисту, могли отримати реєстрацію за місцем проживання в притулках для бездомних на період до шести місяців.

УВКБ ООН відзначало поліпшення щодо кількості та якості харчів, які надавали в центрах утримання мігрантів, але разом з тим і брак освітніх програм та професійної діяльності для осіб, що перебувають в утриманні протягом довгого часу. Згідно УВКБ ООН, недоліки в забезпеченні житлом і соціальною підтримкою дітей без супроводу позбавили багатьох з них доступу до державних житлових центрів або дитячих притулків. Станом на 1 листопада було зареєстровано семеро дітей-мігрантів без супроводу, з яких п'ятеро висловили бажання подати клопотання про надання статусу біженця. Багатьом дітям доводилось покладатися на неофіційні мережі для отримання їжі, даху над головою та задоволення інших потреб, і вони залишалися вразливими до жорстокого поводження, торгівлі людьми та інших форм експлуатації.

Тимчасовий захист: Влада також надавала тимчасовий захист («додатковий захист») особам, які можуть не підходити під визначення біженця; протягом року влада надала таку підтримку приблизно 618 особам.

Особи без громадянства

Згідно закону, особа може набути громадянства за народженням, територіальним походженням, внаслідок натуралізації, відновлення громадянства та всиновлення/удочеріння.

За даними УВКБ ООН, станом на середину 2015 року під його мандатом безгромадянства в країні перебувало 35179 осіб. За інформацією Державної міграційної служби, станом на кінець року в країні проживали 5343 особи без громадянства.

Закон вимагає встановлення особи через судову процедуру, яка вимагала більше часу й коштів, ніж були доступні деяким заявникам. УВКБ ООН повідомляло, що особливого ризику без громадянства зазнавали роми, оскільки в багатьох із них не було свідоцтв про народження чи будь-яких інших видів документів, які б посвідчували їхню особу.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Конституція і закон передбачають можливість для громадян обирати свою владу під час вільних і періодичних виборів, що відбуваються шляхом таємного голосуванням і ґрунтуються на загальному й рівному виборчому праві. 17 липня в семи виборчих округах відбулися довибори в парламент.

Вибори та політична участь

Останні вибори: У 2014 році громадяни обрали Петра Порошенка президентом у ході виборів, які міжнародні й українські спостерігачі визнали вільними і справедливими. Пізніше того року в країні відбулися парламентські вибори, які спостерігачі також визнали вільними й справедливими. В жовтні 2015 року в країні повсюдно пройшли місцеві вибори.

17 липня громадяни в семи виборчих округах голосували під час довиборів у парламент. За даними спостережної місії ОБСЄ, вибори були організованими й демократичними, але на них впливали економічні інтереси. За інформацією ОПОРИ, правозахисної НУО, яка спостерігала за виборами в країні, деякі кандидати розпочали кампанію передчасно, що обумовило несправедливі переваги для деяких кандидатів і партій. ОПОРА вважала вибори вільними й

справедливими з порушеннями виборчого процесу, що мали несистемний характер.

ВПО не мали можливості голосувати в місцевих виборах, якщо не змінили свою реєстрацію на нове місце проживання.

Політичні партії та політична участь: 25 лютого Президент Порошенко підписав законопроект, який дозволяє політичним партіям дочекатися закінчення виборів і вже після того обрати, хто з партійного списку займе місце у Верховній Раді. Закон був підданий широкій критиці з боку українських та міжнародних груп моніторингу виборів, оскільки він передає повноваження відбору депутатів від електорату керівництву політичних партій.

Комуністична партія залишається під заборонаю.

Участь жінок і меншин: Немає жодних законів, які б обмежували участь жінок та представників меншин у політичному процесі, і жінки та меншини брали в ньому участь.

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Законодавство передбачає кримінальну відповідальність за корупцію, проте влада не виконувала закон ефективно, і багато хто з посадовців безкарно займався корупційною практикою. Попри те, що кількість повідомлень про корупцію в органах влади була невеликою, корупція залишалася всеохоплюючою на всіх рівнях виконавчої, законодавчої та судової гілок влади і в суспільстві.

Протягом року численні посадовці високого рівня, яких було введено до влади для здійснення нагляду за процесам антикорупційної реформи, покинули свої посади через намагання перешкоджати їхній роботі. Скаржачись на закоренілу корупцію, Міністр економіки Айварас Абромавічус подав у відставку в лютому, і за ним пішли деякі члени його команди. Абромавічус зазначив у своїй письмовій заяві про відставку, що корумповані чиновники блокували системні реформи й намагались здобути вплив на державні підприємства.

Корупція: Хоча уряд і зробив кілька публічних заяв про спроби боротьби з корупцією, вона залишалася серйозною проблемою як для громадян, так і для

бізнесу. Законом створено два урядових антикорупційних органи – Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Національне антикорупційне бюро України (НАБУ).

Станом на 1 жовтня НАБУ розпочало 243 кримінальні процеси у корупційних справах за підтримки новоствореної Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Влада розглянула 31 корупційну справу за участі 70 осіб, включаючи суддів, прокурорів та державних службовців, але багато з цих справ стосувалися незначних порушень. В ході однієї крупної антикорупційної справи Верховна Рада в липні позбавила члена парламенту Олександра Онищенка імунітету від судового переслідування за підозрою в корупції та розтраті. Станом на кінець року він залишався втікачем за межами країни, а слідство тривало.

Громадянське суспільство критикувало Генеральну прокуратуру й судову систему за нездатність притягти високопосадовців до відповідальності за корупцію. За даними антикорупційної моніторингової групи «Наші гроші», в період з липня 2015 по липень 2016 років за корупцію було засуджено 952 особи. З них 312 відбулися штрафами (70 відсотків цих штрафів були меншими за 20000 гривень (740 доларів США)), 336 осіб отримали умовні покарання, а 137 домоглися скасування своїх вироків. Сто двадцять вісім осіб були засуджені до тюремного ув'язнення; з них 33 відбували вирок, а решта очікували ухвалення рішень за своїми апеляціями. З 952 осіб, засуджених за корупцію, тільки троє були чиновниками значного масштабу: двоє голів районних адміністрацій та один заступник голови Державної інспекції сільського господарства. Станом на липень по всіх трьох справах розглядалися апеляції, а підсудним тільки належало приступити до відбування своїх вироків.

Попри те, що депутати Верховної Ради мають імунітет від судового переслідування, протягом року кілька парламентарів, таких як Онищенко, були позбавлені імунітету для судового переслідування. Судді не можуть бути арештовані або затримані, поки їх не визнає винними суд, якщо Верховна Рада не скасує їхнього імунітету.

НАЗК відповідає за формування загальнодержавної антикорупційної політики, моніторинг відповідності вимогам антикорупційного законодавства в державі та перевірку декларацій майна високопосадовців. НАЗК, створене в березні 2015 року, розпочало свою діяльність у травні.

Закон визначає НАБУ як провідну службу розслідування звинувачень у корупції з боку державних службовців високого рангу, включаючи президента, членів Кабінету Міністрів, депутатів Верховної Ради та місцевих губернаторів. НАБУ відповідає тільки за розслідування корупційних порушень, здійснених після його створення в 2015 році. Генеральна прокуратура мала 25000 відкритих корупційних справ, розпочатих до створення НАБУ.

Находили повідомлення про те, що Генеральна прокуратура вживала заходів протягом року, щоб перешкодити здатності НАБУ розслідувати корупцію на високому рівні. 5 серпня слідча група з Генеральної прокуратури увірвалась у будівлю НАБУ в Києві, заявляючи, що НАБУ незаконно прослуховувало її співробітників. 12 серпня співробітники Генеральної прокуратури начебто незаконно затримали й побили двох слідчих НАБУ, які, за їхніми твердженнями, займалися прослуховуванням. 20 вересня троє співробітників Генеральної прокуратури були усунуті від виконання обов'язків до отримання результатів внутрішнього розслідування, яке станом на кінець року тривало.

За інформацією Міністерства юстиції, імплементація закону 2014 року про «люстрацію» завершилася на 99 відсотків. Близько 700 000 державних службовців потрапили до списку на люстрацію. Результатом перевірок стало звільнення приблизно 1000 державних посадових осіб. За даними Парламентського антикорупційного комітету, 80 відсотків державних посадових осіб часів Януковича були звільнені з посад. Однак правоохоронні та судові органи уникнули повного виконання закону. СБУ піддала люстрації всього 50 співробітників. Судова система люструвала 40 суддів, з яких восьмеро оскаржили це рішення в суді і були поновлені на своїх посадах.

Розкриття фінансової інформації: Закон зобов'язує державних службовців декларувати доходи і витрати, а спеціальний процес перевірки дає можливість громадськості мати доступ до декларацій і встановлює стягнення за неподання або подання неправдивих декларацій.

Згідно закону, НАЗК відповідає за перевірку фінансових декларацій і моніторинг доходів і витрат чиновників високого рівня. 15 серпня уряд офіційно ввів у дію систему електронного декларування. На момент завершення першої фази 1 листопада понад 12000 державних службовців подали електронні декларації, що вказує на майже повне виконання. Результати були зроблені доступними для широкого загалу, спровокувавши

обурення громадськості розкішним способом життя багатьох державних чиновників. За законом, НАЗК перевіряє декларації і передає справи про підозру в корупції до НАБУ для вжиття подальших заходів. Однак деякі спостерігачі ставили під сумнів здатність НАЗК виконувати цю функцію.

Доступ громадськості до інформації: Конституція і законодавство вимагають від влади надавати інформацію на запит, окрім випадків, коли вона стосується державної безпеки. За законом, офіційні особи повинні надавати відповідь на звичайні запити протягом п'яти днів або протягом 20 днів щодо запитів на великі обсяги даних. Особи, які звертаються з запитами, можуть оскаржити відмову в самих установах або, врешті решт, у судовій системі. Інструкції з подання запитів на інформацію були поширеною і помітною складовою урядових веб-сайтів. Виконання законодавства про доступ громадськості до урядової інформації та навчання офіційних осіб щодо вимог положень, якими керується такий доступ, залишалися на неналежному рівні.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними та неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Різноманітні вітчизняні та міжнародні правозахисні групи загалом діяли без обмежень з боку влади, провадячи розслідування та оприлюднюючи виявлені ними факти щодо справ про права людини. Представники влади співпрацювали і реагували на їхню позицію. Влада запрошувала правозахисні групи до участі в моніторингу, підготовці проектів законодавчих документів та прийнятті адміністративних правил.

У 2015 році міжнародні й вітчизняні правозахисні групи співпрацювали з владою у розробленні *Національної стратегії у сфері прав людини* та пов'язаного з нею плану дій. Протягом року громадянське суспільство ретельно відслідковувало виконання плану дій і висловлювало стурбованість просуванням влади в його виконанні. Представники Секретаріату Уповноваженого з прав людини відзначали, що станом на 23 вересня стратегія залишалася значною мірою невиконаною, і посилались на узгоджену протидію з боку певних міністерств, включаючи Міністерства юстиції та охорони здоров'я, співпраці з Секретаріатом щодо виконання. Правозахисні групи описували особливий спротив влади виконанню тих пунктів плану, що стосувалися прав ВПО. ММПЛУ заявила, що у першому звіті Міністерства юстиції про хід виконання плану деякі заходи, відзначені як виконані, насправді були виконані лише частково або зовсім не виконані по суті.

Міністерство юстиції, Секретаріат Уповноваженого з прав людини, групи громадянського суспільства, такі як Українська Гельсінська спілка з прав людини, брали участь у відкритих слуханнях у грудні на відзначення першої річниці плану дій. Неурядові представники повідомляли про повільний хід виконання та слабку внутрішньоурядову координацію, але і представники влади, і активісти-правозахисники відзначали прогрес у реформі судового сектору й наданні соціальних послуг.

Російська влада й сепаратисти, яких вона підтримувала, регулярно відмовляли вітчизняним і міжнародним правозахисним групам у доступі на підконтрольні їм території в Криму та на сході України. Якщо правозахисні групи намагалися діяти в тих регіонах, вони наштовхувались на серйозні переслідування та залякування (дивитись розділ 2.б.).

Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні органи: Влада співпрацювала з міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ, Рада Європи та ММПЛУ.

Органи влади у правозахисній сфері: Конституція передбачає посаду омбудсмена з прав людини, офіційна назва якої - Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Секретаріат омбудсмена часто співпрацював з НУО через громадські консультативні ради у різних проектах з моніторингу застосування прав людини у в'язницях та інших державних установах (дивитись розділи 1.в. та 1.г.).

Протягом року Уповноваженим Верховної Ради з прав людини працювала Валерія Лутковська, і спостерігачі оцінювали її секретаріат як дієвого захисника прав людини. Секретаріат омбудсмена виступав у ролі партнера провідних вітчизняних правозахисних груп та захисника кримських татар, ВПО, ромів, осіб з обмеженими можливостями, ЛГБТІ та ув'язнених.

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Жінки

Зґвалтування та побутове насильство: Закон забороняє зґвалтування, але недостатньо чітко сформульований у частині, яка стосується подружнього зґвалтування. Суди можуть застосовувати закон проти «примусу матеріально залежної особи до статевих стосунків» як підставу для притягнення до кримінальної відповідальності за подружнє зґвалтування. За

законом, влада може затримувати особу на строк до п'яти днів за правопорушення, пов'язані з побутовим та подружнім насильством.

Сексуальне насильство та зґвалтування залишалися серйозними проблемами, які, втім, реєструвалися недостатньо. За даними Генеральної прокуратури, станом на вересень було зареєстровано 355 повідомлень про випадки зґвалтування або замаху на зґвалтування, з яких влада довела до суду 47.

Серйозною проблемою залишалося побутове насильство проти жінок. Насильство всередині подружжя було поширеним явищем. За даними Генеральної прокуратури, протягом перших дев'яти місяців року було зареєстровано 922 випадки побутового насильства, і 833 випадки було доведено до суду. Захисні групи відзначали, що відсоток жінок, які ставали жертвами фізичного насильства або психологічного тиску вдома, залишався високим. Правозахисні групи відзначали обмежену здатність агенцій виявляти та повідомляти про випадки побутового насильства, а служби профілактики залишалися недостатньо фінансованими й недостатньо розвинутими. Крім того, правозахисні групи заявляли, що органи правопорядку не вважали побутове насильство серйозним злочином, а радше приватною справою, яке подружжя має вирішувати між собою.

За даними базованого в Києві міжнародного центру з прав жінок «Ла Страда –Україна», російська агресія на Донбасі призвела до драматичного сплеску насильства проти жінок у всій країні. Правозахисні групи приписували зростання насильства посттравматичному стресові, на який страждали ВПО, що тікали від конфлікту, та солдати, які поверталися з зони воєнних дій. ВПО повідомляли про випадки зґвалтування та сексуального насильства; багато стверджували, що тікали тому, що боялися сексуального насильства. Для жінок-ВПО не було жодних спеціальних соціальних служб. За даними Міністерства соціальної політики, протягом шестимісячного періоду поліція видала майже 38000 попереджень за побутове насильство та охоронних наказів. За інформацією Міністерства, приблизно 65000 осіб перебували під наглядом поліції у зв'язку з побутовим насильством. Середи видів покарань були штрафи, адміністративний арешт і громадські роботи.

«Ла Страда-Україна» забезпечувала роботу національної гарячої лінії для жертв насильства й сексуального домагання. Станом на кінець вересня на гарячу лінію зателефонували понад 24000 осіб з прохання про допомогу, і 35 відсотків цих дзвінків були пов'язані з домашнім або сексуальним насильством. За даними організації, понад 49 відсотків дзвінків стосувалися

психологічного насильства. Ця НУО зазначила, що завдяки широким кампаніям інформування населення кількість прохань про допомогу, які вони отримувала щороку, зростала.

Закон вимагає, щоб влада забезпечила роботу притулку в кожному великому місті, проте цього не сталося, частково через відсутність муніципального фінансування. Протягом року офіційні особи повідомляли про 19 центрів соціальної та психологічної допомоги і дев'ять центрів психологічної й правової допомоги для жінок, які постраждали від побутового насильства.

За даними Міністерства соціальної політики, станом на 1 липня державні центри надали послуги у формі соціально-психологічної допомоги, пов'язані з домашнім насильством, 423 сім'ям з дітьми та 3934 особам. Центри соціальних послуг спостерігали за родинами у зв'язку з побутовим насильством і жорстоким поведінням з дітьми. НУО забезпечували роботу додаткових центрів для жертв побутового насильства в кількох областях, проте групи захисту прав жінок зазначали, що багато неурядових притулків було закрито через відсутність фінансування.

За інформацією жіночих правозахисних груп, притулки, фінансовані з муніципальних та приватних джерел, не завжди були доступні. Часто притулки були заповнені, а ресурси обмежені. Деякі притулки протягом року не діяли, а адміністративні обмеження позбавляли жінок і дітей доступу до послуг. Наприклад, до деяких притулків приймали тільки дітей певного віку; інші не приймали жінок, що не мали місцевої реєстрації. Державні центри пропонували потерпілим від домашнього насильства тільки обмежену юридичну, психологічну та економічну допомогу. В середньому кожен центр міг розмістити приблизно 30 жінок і дітей, чого часто було недостатньо.

Сексуальне домагання: Закон відносить сексуальне домагання до тієї ж категорії, що й дискримінацію, але жіночі правозахисні групи стверджували, що ефективного механізму захисту від сексуального домагання немає. Вони повідомляли про продовження та значне поширення сексуальних домагань на робочому місці, у тому числі примусу до статевих стосунків. Жінки рідко зверталися за правовим захистом, оскільки суди відмовлялися розглядати їхні справи й рідко засуджували порушників. Жіночі групи також відзначали усталену культуру сексизму та домагань.

Хоча закон забороняє примус до статевих стосунків «матеріально залежної особи», експерти-правники стверджували, що існуючі форми захисту від домагань були недостатніми.

Репродуктивні права: Влада визнавала право пар і окремих осіб вирішувати, скільки мати дітей, у який час і з яким інтервалом, піклуватися про своє репродуктивне здоров'я і мати інформацію та засоби для цього – вільно від дискримінації, примусу і насильства.

Дискримінація: Закон встановлює, що жінки користуються такими ж правами, як і чоловіки, включаючи права, передбачені законами про сім'ю, релігію, особистий статус, працю, власність, національність та спадщину, і мають право на рівну оплату за однакову працю. На практиці ж жінки отримували нижчу заробітну платню, ніж чоловіки (дивитись розділ 7.г.).

Діти

Реєстрація народження: Громадянство визначається місцем народження або батьківством. Дитина, народжена в сім'ї осіб без громадянства, які постійно мешкають у цій країні, є її громадянином. Закон вимагає, що батьки зареєстрували дитину протягом місяця після народження.

Реєстрація дітей, народжених у Криму або на територіях, підконтрольних підтримуваним Росією сепаратистам, залишалася складною. Для реєстрації народження влада вимагала документів з лікарні. Підтримувані Росією сепаратистські «владі» постійно утримували такі документи, якщо батьки реєстрували дітей на підконтрольних їм територіях, що ускладнювало отримання дитиною українського свідоцтва про народження. Крім того, влада не визнавала документів, виданих установами окупованого Росією Криму або підтримуваних Росією сепаратистів, і іноді відмовлялася видавати свідоцтва про народження дітям, народженим на тих територіях.

Жорстоке поводження з дітьми: Станом на 30 вересня Міністерство внутрішніх справ повідомило про 4817 злочинів проти дітей. Правозахисні групи відзначали неспроможність влади виявляти випадки насильства проти дітей і направляти жертв у місця надання допомоги. Служби профілактики залишалися недостатньо фінансованими і недостатньо розвинутими. Траплялися і випадки примусової праці з залученням дітей (дивитись розділ 7.в.).

Органи влади не вживали ефективних заходів на національному рівні для захисту дітей від жорстокого поводження й насильства та для запобігання таким проблемам. Уповноважений Верховної Ради з прав людини відзначала недосконалість механізмів захисту дітей, які пережили жорстоке поводження або були свідками насильства, зокрема насильства, скоєного їхніми батьками. За законом, батьки є законними представниками дітей, навіть якщо вчиняють насильство проти них. Не існує процедури призначення тимчасового законного представника дитини на час розслідування справи про насильство з боку батьків.

До складу Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини входить представник з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності. Станом на 31 серпня Секретаріат отримав 552 скарги стосовно прав дитини.

Серйозним наслідком російської агресії на Донбасі є її вплив на дітей. У січні до закону Про охорону дитинства було внесено поправки, включаючи положення про підтримку дітей, що постраждали від збройного конфлікту. В серпні Український інститут дослідження екстремізму повідомив, що від початку конфлікту в 2014 році внаслідок воєнних дій було вбито 166 дітей. За даними ЮНІСЕФ, конфлікт вплинув на 1,7 мільйона дітей, включаючи приблизно 230000 дітей, що вимушено покинули свої домівки. Діти, що проживали на територіях, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, не одержували харчової та житлової допомоги. Правозахисні групи повідомляли, що діти, які пережили конфлікт чи рятувалися втечею з території, контрольованої підтримуваними Росією сепаратистами, страждають від психологічної травми. ЮНІСЕФ повідомляв, що 200 000 дітей на Донбасі потребують психологічної реабілітації і близько 580 000 – термінової допомоги.

Ранні та примусові шлюби: Мінімальний вік вступу в шлюб становить 18 років. Суд може дозволити вступити в шлюб дитині, яка досягла 16-річного віку, якщо вважатиме, що цей шлюб в інтересах цієї дитини. Ромські правозахисні групи повідомляли, що ранні шлюби дівчат віком до 18 років є поширеним явищем у ромській громаді.

Сексуальна експлуатація дітей: Законом заборонена сексуальна експлуатація дітей у комерційних цілях, продаж дітей, пропонування або схиляння дитини для використання в дитячій проституції і діяльність, пов'язана з дитячою порнографією. Мінімальний термін ув'язнення за зґвалтування дитини

становить 10 років. Розбещення дітей віком до 16 років карається позбавленням волі на термін до п'яти років. Такий же самий злочин, скоєний проти дитини віком до 14 років, карається позбавленням волі на термін від п'яти до восьми років. Вік, з якого особа правомочна давати згоду на статеві відносини, становить 16 років.

Протягом року Міністерство внутрішніх справ зареєструвало 247 сексуальних злочинів проти дітей. Однак кількість зафіксованих випадків сексуальної експлуатації дітей залишалася значно заниженою. Сексуальна експлуатація дітей у комерційних цілях залишалася серйозною проблемою.

За повідомленням вітчизняних та зарубіжних правоохоронних органів, значна частина розміщеної в інтернеті дитячої порнографії продовжувала надходити з країни. Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомила, що для дітей з соціально неблагополучних сімей та тих, що перебувають під опікою державних установ, високим залишається ризик стати жертвами торгівлі людьми та сексуальної експлуатації в комерційних цілях і виробництва порнографії. Суди можуть обмежувати доступ до веб-сайтів, що розповсюджують дитячу порнографію, і засуджувати тих, хто керує такими веб-сайтами, до фінансових санкцій і позбавлення волі .

Діти-солдати: Надходили повідомлення про те, що підтримувані Росією сепаратисти використовували дітей-солдатів у конфлікті на сході країни (дивитись розділ 1.є.).

Переміщені діти: За даними Міністерства соціальної політики, органами влади було зареєстровано понад 235 700 дітей-ВПО. На думку правозахисних груп, цей показник є заниженим, оскільки діти, які втікали без батьків, не можуть зареєструватися як ВПО, якщо тільки хтось із інших родичів не звернеться офіційно за встановленням опіки, що може бути довготривалим процесом. Більшість дітей-ВПО були з Донецької та Луганської областей.

Діти, що перебувають під державною опікою: Система догляду за дітьми продовжувала спиратися на заклади довгострокового перебування інтернатного типу для дітей у соціально небезпечному становищі або дітей, позбавлених батьківського піклування, хоча кількість таких інтернатних закладів продовжувала зменшуватись . Протягом року близько 100 000 сиріт та інших дітей, позбавлених батьківського піклування, жили та навчалися в різних типах шкіл-інтернатів. Приблизно 90 відсотків таких дітей опинилися

в цих школах через бідність своїх батьків, їхню неспроможність виховувати дітей чи через порушення розвитку дитини.

Протягом останніх років влада реалізувала політику, спрямовану на вирішення проблеми відмови від дітей та на їх реінтеграцію в їхні біологічні родини. В результаті цього кількість дітей, що залишились без батьківського піклування, зменшилась. Правозахисні групи й засоби масової інформації повідомляли про небезпечні, нелюдські, а іноді й загрозливі для життя умови в деяких закладах. Діти, що перебували під опікою державних закладів та сиротинців, іноді були незахищені від торгівлі людьми. Службовці кількох державних закладів і притулків для сиріт начебто були причетні до торгівлі дівчатами і хлопцями, що перебували під їхньою опікою, в цілях сексуальної та трудової експлуатації, або умисно не звертали увагу на неї.

Спостерігачі зазначали, що судовій системі бракувало фахівців для ефективної роботи з неповнолітніми, а судовий процес щодо неповнолітніх був більше орієнтований на покарання, ніж на реабілітацію. Часто бракувало допоміжних соціальних служб, і діти, що перебували під вартою або під наглядом, стикалися з бюрократичними та соціальними перешкодами на шляху до реінтеграції. Влада розглядала ув'язнення радше як форму нагляду й покарання, ніж як виправлення та виховання.

Міжнародні викрадення дітей: Країна є учасницею Гаазької конвенції 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.

Дивитися звіт Державного Департаменту *Щорічний звіт про міжнародне викрадення дітей батьками* за посиланням

travel.state.gov/content/childabduction/en/legal/compliance.html.

Антисемітизм

За даними перепису населення та оцінками міжнародних єврейських груп, у країні проживало орієнтовно 103600 євреїв, що становить приблизно 0,2 відсотка населення. Асоціація єврейських організацій та общин (Ваад) оцінювала кількість осіб з єврейською етнічною приналежністю в країні приблизно у 300000 осіб, хоча цей показник може бути і вищим. За даними Ваад, до російської агресії на сході України на Донбасі мешкало приблизно 30000 євреїв. Єврейські групи оцінювали кількість єврейського населення в Криму до спроби анексування його Росією у 10000 – 15000 осіб.

Лідери єврейської громади повідомляли, що кількість проявів соціального антисемітизму була низькою, і влада вживала заходів до вирішення проблем з антисемітизмом, коли вони виникали. Нечастими були прояви інституційного антисемітизму, і Ваад відзначала, що напади мали поодинокий характер і були скоєні радше окремими особами, ніж організованими групами. Ваад заявляла, що рівень негативного ставлення до євреїв та іудаїзму залишався низьким, хоча деякі особи притримувались антисемітських переконань. На думку Ваад, деякі з нападів були провокаціями, покликаними дискредитувати владу. У вересні єврейське паломництво до місця поховання Рабина Нахмана в Умані пройшло без значних інцидентів. Проте 21 грудня невідомі особи осквернили це місце свинячою головою та кров'ю. Влада почала розслідування інциденту й негайно засудила його.

У липні влада назвала одну з вулиць Києві ім'ям колишнього провідника Організації українських націоналістів (ОУН) Степана Бандери. У відповідь, за повідомленням у пресі, понад 20 українських єврейських груп оприлюднили заяву, в якій засудили присвоєння вулицям імен провідників ОУН та Української повстанської армії (УПА) як форму заперечення Голокосту. Заперечення висловили і деякі міжнародні науковці. У той же час влада також назвала одну з вулиць Києва на честь Януша Корчака, полько-єврейського письменника, який загинув в Аушвіці.

За інформацією Групи моніторингу прав національних меншин (ГМПНМ), підтримуваної Євро-Азійським Єврейським конгресом та Ваад, протягом року було зареєстровано один випадок підозри на антисемітське насильство, порівняно з одним випадком антисемітського насильства в 2015 році, чотирма такими випадками в 2014 та чотирма у 2013 роках. ГМПНМ виявила протягом року 18 випадків антисемітського вандалізму, порівняно з 22 у 2015 році та 23 в 2014 році. Графіті з зображенням свастики продовжували з'являтися у Києві та інших містах. 13 січня палії нанесли шкоду єврейському кладовищу в Коломиї після аналогічних нападів у 2015 році. 4 березня невідомі особи підпалили вінок, залишений міністром юстиції Ізраїлю в меморіалі Бабин Яр. 15 квітня вандали осквернили монумент Голокосту в Черкасах. У травні, в ізраїльський національний День пам'яті жертв Голокосту, група невідомих спалила прапор Ізраїлю в меморіалі Бабин Яр. Протягом року повідомлялося про декілька антисемітських інцидентів проти меморіалу.

Посадовці високого рівня та політики різних політичних партій продовжували докладати зусиль у боротьбі з антисемітизмом, виступаючи проти екстремізму й соціальної нетерпимості та критикуючи прояви антисемітизму. 29 вересня влада провела церемонію на відзначення 75-ї річниці масового вбивства в Бабиному Яру, під час якого 33771 євреїв був убитий за два дні під час німецько-фашистської окупації.

Торгівля людьми

Дивіться *Доповідь Державного Департаменту щодо торгівлі людьми* за посиланням www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

Особи з обмеженими можливостями

Закон забороняє дискримінацію осіб з фізичними, сенсорними, інтелектуальними та розумовими розладами щодо працевлаштування, освіти, пересування повітряним та іншими видами транспорту, доступу до медичної допомоги та надання інших державних послуг. Влада не забезпечувала ефективного виконання цих положень.

За законом, влада повинна забезпечити людям з обмеженими можливостями доступ до громадських місць та можливість участі в громадській, освітній, культурній і спортивній діяльності. Закон також вимагає, щоб роботодавці враховували індивідуальні потреби працівників з обмеженими можливостями. Загалом влада не забезпечувала виконання цих законів. За даними Міністерства соціальної політики, працевлаштованими були близько 25 відсотків осіб з обмеженими можливостями.

Правозахисні групи стверджували, що, попри вимоги закону, більшість громадських споруд залишалися недоступними для людей з обмеженими можливостями, що звужувало здатність таких людей брати участь у житті суспільства. Доступ до працевлаштування, освіти, медичного обслуговування, транспорту та фінансових послуг залишався складним (дивитись розділ 7.г.).

Находили повідомлення про соціальну дискримінацію осіб з обмеженими можливостями у місцях громадського користування. Наприклад, у повідомленнях ЗМІ в лютому описувалось, як у Львові одному юнакові, який пересувався в інвалідному візку, з 2014 року неодноразово відмовляли у членстві в фітнес-клубі. Керівництво клубу наводило кілька причин цієї

відмови, включаючи те, що через інвалідний візок можуть поширитися хвороби і що інвалідність цього чоловіка може відлякувати інших постійних відвідувачів.

Проблематичною залишалась інклюзивна освіта. Влада часто не інтегрувала студентів з обмеженими можливостями в загальний студентський контингент. Лише середньоосвітні школи пропонували класи для учнів з обмеженими можливостями. Державні центри працевлаштування не мали ресурсів для забезпечення студентів з обмеженими можливостями підходящими робочими місцями.

НУО відзначали, що влада була нездатна забезпечити амбулаторний медичний догляд для осіб з обмеженими можливостями, перекладаючи таким чином головний тягар на їхні родини та змушуючи їх віддавати дітей, а іноді й дорослих, з обмеженими можливостями до державних закладів.

Політка уряду віддавала перевагу влаштуванню дітей з обмеженими можливостями до спеціальних закладів, а не до їхніх родин. Держава опікувалась більш ніж 70000 дітей з загальної кількості 150000 дітей з обмеженими можливостями в країні, але не мала юридичних механізмів і коштів для їхньої деінституціоналізації. Для програм з забезпечення основних потреб дітей з обмеженими можливостями і програм амбулаторної та стаціонарної терапії не вистачало фінансування й персоналу. Недостатня кількість освітніх і навчальних програм для дітей з обмеженими можливостями залишила багатьох дітей в ізоляції і звузила їхні професійні можливості в дорослому житті. Особи з обмеженими можливостями на територіях, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, потерпали від відсутності належного догляду.

Пацієнти у психіатричних закладах продовжували наражатися на ризик жорстокого поводження, в багатьох психіатричних лікарнях продовжували застосовувати застарілі методи й препарати. За даними Асоціації психіатрів України, внаслідок недостатнього фінансування, відсутності доступу пацієнтів до юридичної допомоги та незадовільного забезпечення правового захисту, пацієнти з обмеженими можливостями були позбавлені права на належне медичне обслуговування.

Державні спостерігачі виявляли випадки примусової ізоляції та застосування засобів фізичного обмеження осіб з психіатричними розладами у психіатричних та психоневрологічних закладах Міністерства соціальної

політики. Медичний персонал поміщав пацієнтів до ізольованих і непристосованих приміщень або навіть до металевих кліток, де їх утримували протягом тривалого часу без належного доступу до санітарії.

За законом, роботодавці повинні виділяти 4 відсотки робочих місць для осіб з обмеженими можливостями. НУО відзначали, що багато працівників, влаштованих на такі посади на виконання цієї вимоги, отримували номінальну заробітну платню, але фактично не працювали в компаніях.

7 вересня парламент прийняв законодавчий акт щодо приведення закону країни у відповідність до міжнародних стандартів стосовно прав осіб з обмеженими можливостями.

Національні/расові/етнічні меншини

Актуальними залишались проблеми жорстокого ставлення до меншин та переслідування іноземців неслів'янської зовнішності. НУО, які ведуть боротьбу проти расизму та злочинів на ґрунті ненависті, помітили, що загальна кількість проявів ксенофобії протягом року трохи зменшилась.

Законом передбачена кримінальна відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання ненависті або дискримінації за ознакою національності, раси або релігії, включаючи образу національної честі чи гідності громадян у зв'язку з їхніми релігійними та політичними переконаннями, расою чи кольором шкіри. За вчинення злочинів на ґрунті ненависті законом передбачено збільшені покарання: за умисне вбивство на ґрунті расової, етнічної чи релігійної ненависті передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 10 до 15 років. Інші злочини на ґрунті ненависті можуть каратися штрафом у розмірі від 3400 до 8500 гривень (від 126 до 315 доларів США) або ув'язненням на термін до п'яти років.

Правозахисні групи стверджували, що вимога довести справжній намір, включно з доведенням завідомо обдуманого наміру, з метою домогтися засудження ускладнювала застосування закону. Влада не винесла жодного обвинувального присуду в жодному з кримінальних проваджень відповідно до закону про расові, національні чи релігійні правопорушення. Поліція та прокуратура продовжували переслідувати в судовому порядку злочини, вчинені з расових мотивів, відповідно до законів проти хуліганства або подібних порушень.

За даними Генеральної прокуратури, протягом перших дев'яти місяців року влада зареєструвала 58 кримінальних справ, пов'язаних з расовою, національною чи релігійною ненавистю. З них 13 справ було закрито і 15 направлено до суду. Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомляла, що станом на 31 жовтня було задокументовано 10 випадків насильства проти расових або етнічних меншин, у яких жертвами стали 17 осіб. Жертвами нападів були вихідці з Афганістану, Демократичної Республіки Конго, Гани, Йорданії, Нігерії та Сирії, а також громадяни таджицького, єврейського та мусульманського походження. Більшість інцидентів трапилася в Дніпропетровську, Києві, Харкові й Одесі. Мали місце випадки вандалізму, включаючи підпали, спрямовані проти майна євреїв і ромів у Дніпропетровській, Черкаській та Закарпатській областях, а також у Києві, Львові, Одесі й Миколаєві.

4 січня Печерський районний суд міста Києва присудив одного учасника расистського нападу під час футбольного матчу Динамо Київ до двох років ув'язнення. Розслідування стосовно інших осіб тривало.

Роми продовжували зазнавати дискримінації з боку влади та суспільства. За оцінками ромських правозахисних груп, орієнтовна чисельність ромського населення становила від 200000 до 400000 осіб. За даними офіційного перепису населення, їхня кількість становила 47600 осіб. Така розбіжність в оцінках чисельності населення частково пояснюється відсутністю офіційної документації в багатьох ромів. На думку експертів, існувало понад 100 ромських НУО, але більшість з них не мали змоги виступати в ролі дієвих захисників чи надавачів послуг для ромської громади. Ромські поселення були зосереджені переважно в Закарпатській, Полтавській, Черкаській, Волинській, Дніпропетровській та Одеській областях. Роми стикалися зі значними перешкодами в доступі до освіти, медичного обслуговування, соціальних послуг та працевлаштування – частково через дискримінаційне ставлення до них.

Протягом року надходили повідомлення про соціальне насильство проти ромів, включаючи випадки, коли поліція відмовлялася втручатись, щоб зупинити насильство. 27 серпня поліція не перешкодила юрбі напасти на поселення ромів поблизу Лощинівки Одеської області та спостерігала, як юрба руйнувала ромські будинки і принаймні один підпалила. Ця юрба сформувалась у відповідь на повідомлення про те, що поліція арештувала чоловіка ромського походження у зв'язку з убивством і зґвалтуванням місцевої дев'ятирічної дівчинки. Протягом наступних днів місцева влада

оголосила план примусового виселення ромів з їхніх будинків, але скасувала ці плани після того, як більшість нещодавно прибулих ромів втекли з власної волі. Губернатор Одеської області Міхеїл Саакашвілі, як виглядало, виправдовував виселення, заявивши: «Я повністю поділяю обурення всіх жителів Лощинівки... там масова торгівля наркотиками, якою займаються ці асоціальні елементи. Нам потрібно було фундаментально зайнятися вирішенням цієї проблеми раніше, а зараз це просто обов'язково».

Протягом року надійшло кілька повідомлень про те, що поліція свавільно затримувала ромів, іноді біла чи брутально поводитися з ними.

Попри те, що в 2013 році уряд прийняв семирічний план дій, спрямований на запровадження стратегії захисту й інтеграції ромів у суспільство, Європейський центр з прав ромів (ERRC) повідомляв, що це не призвело до значного поліпшення для ромів. ERRC здійснював моніторинг виконання плану в співробітництві з Міжнародним фондом «Відродження». За інформацією правозахисних груп, влада не виділила коштів для реалізації цього плану.

За інформацією Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, 24 відсотки ромів ніколи не ходили до школи і всього 1 відсоток ромського населення має вищу освіту. Приблизно 31 відсоток ромських дітей не відвідували школу. За даними ERRC, понад 60 відсотків ромів були безробітними, і це створювало зачароване коло, що призводило до соціальної ізоляції та маргіналізації. За інформацією омбудсмена, головною проблемою для ромської меншості було забезпечення зайнятості. Біля 49 відсотків ромів назвали це своїм найважчим завданням.

За словами ромської жіночої організації «Чіріклі», місцеві органи влади створили низку перешкод, аби запобігти видачі паспортів ромам. Влада перешкоджала доступ до освіти особам без документів і відділяла ромських дітей у спеціальні школи або класи гіршої якості.

Протягом року багато ромів покинули поселення на територіях, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, й роз'їхалися по інших місцях у країні. За даними «Чіріклі», приблизно 10000 ромів увійшли до ряду найуразливіших членів спільноти ВПО в країні. Через відсутність документів у багатьох ромів отримання допомоги ВПО, медичного обслуговування та освіти було особливо складним.

Акти насильства, дискримінації та інші порушення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Проте жодним законом не забороняється дискримінація на цьому підґрунті в інших сферах. Групи ЛГБТІ спільно з міжнародними й вітчизняними правозахисними організаціями критикували відсутність відповідних формулювань у *Національній стратегії у сфері прав людини*, хоча план дій з її виконання передбачав положення про включення прав ЛГБТІ.

Траплялися поодинокі випадки насильства щодо осіб ЛГБТІ. Наприклад, 28 лютого хулігани напали на двох осіб в Одесі, спершу назвавши їх принизливо-образливими словами. Хоча гомофобні погрози продовжували надходити з боку правонаціоналістичних груп, їхня присутність на фестивалях і маршах часто обмежувалася кількома десятками контрпротестувальників. Хоча провідні політики й міністри засуджували напади на зібрання й окремих осіб ЛГБТІ, місцеві органи влади іноді висловлювали заперечення прав ЛГБТІ та не захищали осіб ЛГБТІ.

Загалом групи ЛГБТІ користувались більшою свободою зібрань, ніж у попередні роки. В більшості випадків правоохоронні органи й місцеві посадовці відряджали достатню кількість сил безпеки, щоб запобігти насильству та захистити конференції та марші. Наприклад, правоохоронні органи забезпечили захист учасників маршу рівності в Києві 6 червня і маршу рівності «Одеса-прайд» в Одесі 11 серпня. У випадку з маршем рівності влада направила понад 6000 працівників правоохоронних органів для захисту понад 2000 учасників маршу, включаючи членів парламенту. Також поліція належним чином захищала фестивалі рівності в Києві у травні, в Дніпрі у липні та в Запоріжжі у вересні. Під час фестивалю рівності в Києві «праві» групи повідомили телефоном про загрозу підриву бомби. Замість скасування заходу, сили безпеки очистили будівлю, даючи можливість продовжувати захід.

Єдиним вартим уваги винятком був Львівський фестиваль рівності 19 березня. Готелі й конференц-зали відмовлялися виконувати замовлення, зроблені фестивалем, начебто через тиск з боку чиновників міської влади, які згодом заборонили всі громадські зібрання. Після того, як фестиваль перемістився до іншого готелю, працівники служб безпеки дозволили правим радикалам погрожувати учасникам. Після скасування конференції

через загрозу підриву бомби сили безпеки евакуювали учасників автобусами і не вжили жодних заходів для запобігання нападам радикалів, які кидали каміння й петарди. Правоохоронці не вжили жодних дій проти «правих» груп, які «вийшли на сафарі», шукаючи людей, яких підозрювали в належності до ЛГБТІ, для нападів протягом наступного дня. За інформацією груп громадянського суспільства, після фестивалю нападники травмували п'ятьох осіб.

У період з січня по вересень центр захисту прав людини ЛГБТІ «Наш світ» повідомив про 215 випадків начебто порушення прав осіб ЛГБТІ в країні, включаючи 133 випадки погроз і 79 випадків насильства, багато з яких пов'язані з нападами під час фестивалю рівності у Львові та навколо нього. «Наш світ» заявляв, що хоча кількість інцидентів зросла, але повідомлень про вбивства або нанесення тяжких фізичних ушкоджень особам ЛГБТІ протягом першої половини року не надходило. Проте кількість зареєстрованих злочинів і випадків дискримінації проти осіб ЛГБТІ залишалася заниженою, і правоохоронні органи відкрили тільки 17 справ, пов'язаних з такими актами. «Наш світ» заявляв, що проблемою залишалось вимагання, і анти-ЛГБТІ групи залучали соціальні мережі для заманювання осіб ЛГБТІ в пастку.

Особи-трансгендери продовжували зазнавати дискримінації й стереотипного ставлення у ЗМІ. Медична політика стосовно осіб-трансгендерів дещо покращилась, і вони вже не мусили робити операцію зі зміни статі для офіційної зміни свого імені й статі, а могли зробити це за допомогою психологічного консультування й гормональної терапії. Протягом року цю процедуру було затверджено Міністерством охорони здоров'я і зареєстровано в Міністерстві юстиції. Інструкції все ще не допускають зміни статі для одружених осіб і осіб з неповнолітніми дітьми. Трансгендерні особи заявляли про труднощі в отриманні офіційних документів з зазначенням їхньої статі.

За інформацією центру «Наш світ», ситуація з особами ЛГБТІ в окупованому Росією Криму та частинах Донецької й Луганської областей, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, була дуже поганою. Більшість осіб ЛГБТІ або втекли, або приховували свою гендерну ідентичність. Як зазначалось у звіті, опублікованому Центром Громадянських Свобод і Антидискримінаційним центром «Меморіал» в Санкт-Петербурзі, насильство й залякування осіб ЛГБТІ на територіях Донецької та Луганської областей, контрольованих підтримуваними Росією сепаратистами, були поширеними, і російські та підтримувані Росією власті потурали їм. За

даними звіту, активно діяв рух «Піймай педофіла», дозволений місцевими й російськими органами влади. Ця група користувалася соціальними мережами для виявлення осіб ЛГБТІ і потім нападала на них фізично й словесно. Як зазначено у звіті, одну з жертв – іноземця – було побито й примушено до виконання принизливих дій. У звіті також зазначалося, що підтримувані Росією сепаратисти примушували підозрюваних у приналежності до ЛГБТІ осіб копати траншеї для військових укріплень, якщо за них не платили викуп.

Протягом року спостерігалось загальне покращення суспільного ставлення до гомосексуальності й зменшення кількості гомофобних висловлювань з боку церков та провідних політичних фігур, а деякі депутати Верховної Ради висловлювалися на підтримку прав ЛГБТІ. Семеро депутатів Верховної Ради брали участь у марші рівності в Києві у червні.

Соціальна стигма, пов'язана з ВІЛ та СНІД

За даними ЮНІСЕФ, діти з ВІЛ/СНІД наражалися на високий ризик бути покинутими, зазнати соціального таврування та дискримінації. Багатьом дітям, інфікованим ВІЛ/СНІД, влада відмовляла в можливості відвідувати дитячі садки або школи. Вони зазнавали недбалого ставлення, їх ізолювали від інших дітей. Найбільш вразливі категорії підлітків наражалися на більший ризик інфікування ВІЛ/СНІД, стикалися з більшими перешкодами в отриманні доступу до інформації та послуг щодо профілактики і лікування. Особи з ВІЛ/СНІД потерпали від дискримінації, а іноді не мали доступу до лікування

Розділ 7. Права найманих працівників

а. Свобода об'єднань і право на ведення колективних переговорів

Конституція забезпечує свободу об'єднань як основоположне право й встановлює право членства в незалежних профспілках. Також закон надає більшості найманих працівників право створювати та вступати до незалежних профспілок, брати участь у колективних переговорах і проводити законні страйки. Немає жодних законів чи правових механізмів, які б запобігали антипрофспілковій дискримінації, хоча за вимогами Кодексу законів про працю, роботодавці повинні вказувати підстави скорочення та звільнення, і профспілкова діяльність не є прийнятною підставою. Передбачено судові процедури щодо поновлення на посаді, виплати заборгованості з заробітної платні та штрафних санкцій, хоча спостерігачі

характеризували виконання судами цього закону як довільне і непередбачуване, з розміром відшкодування занадто низьким, щоб це стимулювало роботодавців до виконання закону.

Закон містить кілька обмежень свободи об'єднань і права на ведення колективних переговорів. Низка законів, що стосуються організацій працівників, є надміру складними й суперечливим. Профспілки повідомляли про серйозні бюрократичні перепони в процесі реєстрації, що передбачали сплату численних зборів і відвідування щонайменше 10 різних установ. Намагання реформувати реєстрацію юридичних осіб ускладнило процес реєстрації саме для профспілок. Незалежні профспілки повідомляли про численні випадки утисків з боку місцевих органів правопорядку під час проходження процесу реєстрації, у тому числі незвичайні вимоги про надання документації та інформації про членів профспілки

Юридична процедура щодо організації страйку була занадто складною і фактично на практиці перешкоджала проведенню страйків, сприяючи тим самим зростанню кількості неофіційних виробничих конфліктів. За законом, при розв'язанні виробничих суперечок повинні застосовуватися процедури розгляду, примирення та арбітражного врегулювання, які сторони можуть розтягувати на місяці. Тільки після вичерпання можливостей цього процесу працівники можуть проголосувати за страйк, який суди все одно можуть заборонити. Право на страйк також обмежується вимогою, щоб за проведення страйку проголосував значний відсоток працівників (дві третини від загальної кількості делегатів конференції працівників або 50 відсотків працівників підприємства) перш, ніж його можна бути оголошувати. Погано сформульовані юридичні підстави для страйку давали можливість владі відмовляти у праві на страйк з міркувань національної безпеки або захисту здоров'я чи «прав і свобод» громадян. Крім того, закон забороняє проведення страйків надмірно широким категоріям працівників, включаючи персонал Генеральної прокуратури, судової системи, збройних сил, органів безпеки, правоохоронних відомств, транспортної галузі, та державним службовцям.

У 2014 році Європейський суд з прав людини виніс рішення щодо обмежень у транспортній галузі, оголосивши обмеження права на страйк у галузі незаконними. Це рішення вимагало від влади внести поправку в законодавство відповідно до постанови суду, але станом на грудень, вона цього не зробила. Працівники транспортної галузі могли також посилатися на Закон про транспорт, який регулює страйки в транспортному секторі й

дозволяє їх проведення в разі невиконання працедавцем адміністративних обов'язків.

Юридичні перепони ускладнювали участь незалежних профспілок, тобто непов'язаних з Федерацією професійних спілок України (ФПУ), у тристоронніх переговорах, програмах соціального страхування або представленні інтересів працівників на національному та міжнародному рівнях. Ці юридичні перепони, встановлені застарілими законами та трудовим кодексом, ще більше зміцнили позиції ФПУ і підірвали здатність дрібніших профспілок діяти ефективно, представляючи інтереси своїх членів. Влада не забезпечувала ефективного чи послідовного виконання законів про працю. Що стосується регулюючих органів, кількість інспекторів і їх фінансування були обмежені (дивитись також розділ 7.д.). Протягом усього року служби з перевірки умов праці залишалися в стані призупинення їхнього функціонування через незавершену реорганізацію.

Спостерігачі ставили під сумнів незалежність профспілок від влади або контролю з боку роботодавця. Незалежні профспілки заявляли, що найбільша в країні конфедерація профспілок, ФПУ, користувалася близькими стосунками з роботодавцями і членами деяких політичних партій. Влада і надалі відмовляла профспілкам, не пов'язаним з ФПУ, в передачі спірних активів профспілок, успадкованих ФПУ від колишніх радянських профспілок – суперечка, що триває понад десятиліття.

Передбачені законом комісії з представників працівників та адміністрації не завжди діяли ефективно. Іноді в цих комісіях домінували представники адміністрації. Траплялися випадки, коли працівники, відмовившись від членства у пов'язаний з ФТУ профспілці, стикалися зі втратами в заробітній платні, небажаними робочими завданнями та звільненням.

Кілька законодавчих актів, прийнятих протягом року, послабили захист свободи об'єднань, включаючи згаданий вище закон, що ускладнює реєстрацію професійних спілок, і закон, який ускладнює податковий статус профспілок.

Представники незалежних спілок продовжували зазнавати насильства й залякування. У січні Олену Маслову, заступника голови відділення Незалежної профспілки гірників України (НПГУ) в Кривому Розі Дніпропетровської області, було побито по дорозі додому з роботи. Президент НПГУ Михайло Волинець заявив, що цей напад був у відповідь на

профспілкову діяльність Маслової. Профспілка повідомила, що влада так і не встановила нападників і не розслідувала напад.

У лютому голову первинної профспілкової організації НППУ Анатолія Мухомеджанова було побито в кабінеті директора шахти. Профспілка заявила, що численні свідки бачили, хто його бив, але поліція так і не зайнялася цим інцидентом.

Проблеми заборгованості з заробітної платні та корупції загострювали трудові відносини і призводили до численних протестів. У серпні голова профспілкової організації НППУ в містах Селидове та Новогродівка Віктор Трифонов підпалив себе під час сидячого страйку в будівлі Міністерства енергетики вугільної промисловості України в Києві. У відповідь урядовці звинуватили членів профспілки в тому, що вони підтримують сепаратистів на сході країни.

У вересні голова Вільної профспілки медичних працівників України Олег Панасенко повідомив, що невідомі зруйнували наметове містечко протестувальників при вході до будівлі Міністерства охорони здоров'я, при чому була присутня поліція і не втрутилась.

б. Заборона примусової чи обов'язкової праці

Закон забороняє всі форми примусової або обов'язкової праці. Покарання за порушення коливалось від трьох до 15 років позбавлення волі й було достатньо суворим для стримування від порушень, але ресурси, інспекції та засоби усунення порушень були недостатніми для того, щоб забезпечити виконання закону. За перші дев'ять місяців року МОМ надала допомогу 777 жертвам торгівлі людьми в країні – 312 жінкам і 465 чоловікам. Близько 93 відсотки жертв зазнали трудової експлуатації.

Надходили повідомлення про випадки продажу жінок, чоловіків і дітей як робочої сили. Торгівці людьми використовували деяких іноземних громадян для примусової праці на будівництві, в сільському господарстві, на виробництві, в деревообробній промисловості, примушували до хатньої роботи, догляду й вуличного жебрацтва. Торгівці людьми залучали до примусової праці дітей (дивитися розділ 7.в.). Влада вживала незначних заходів для перешкоджання або ліквідації примусової праці, посиляючись на нестачу бюджетних ресурсів.

За інформацію МОМ, виявлені жертви торгівлі людьми отримали всебічну допомогу для реінтеграції, включаючи юридичну допомогу, медичне обслуговування, психологічну допомогу, фінансову підтримку, професійне навчання та інші види допомоги залежно від особистих потреб.

Дивіться також *Доповідь Державного Департаменту про торгівлю людьми* за посиланням www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

в. Заборона дитячої праці та мінімальний вік працездатності

Для більшості видів робіт законом встановлено мінімальний вік працездатності на рівні 16 років. Дітям, яким виповнилося 15 років, дозволяється, за згодою батьків, виконувати «легку роботу», причому інтерпретацію цього поняття залишено на розсуд роботодавців, що створює в системі можливість для порушень. Закон дозволяє дітям виконувати певні форми «безпечних» робіт, починаючи з 14-річного віку під час практики в рамках професійного навчання.

Влада не забезпечувала ефективного виконання цього закону через недостатність ресурсів у Міністерства соціальної політики та продовження мораторію на несподівані перевірки умов роботи протягом значної частини року. Покарання за порушення коливалися від дрібних штрафів за незаконне працевлаштування чи інші порушення трудового законодавства і до тюремного ув'язнення за сексуальну експлуатацію дитини або залучення дитини до незаконних видів діяльності чи порнографії; вони були недостатньо суворими, щоб утримувати від порушень. Покаранням за примус дітей до жебракування є ув'язнення на термін до трьох років.

Найчастішими порушеннями трудового законодавства стосовно неповнолітніх були робота в небезпечних умовах, підвищена тривалість робочого дня, неналежне ведення обліку праці та затримки у виплаті заробітної плати.

Станом на 20 вересня територіальні органи Державної служби з питань праці провели 2547 інспекцій, під час яких перевіряли дотримання законів про дитячу працю. Інспекції виявили 112 випадків використання дитячої праці і 105 порушень закону. Серед проінспектованих організацій були 17 сільськогосподарських підприємств, 24 торговельні компанії, 35 надавачів послуг і 36 компаній в інших секторах. Інспекції виявили 252 працюючих неповнолітніх, з яких 56 були віком 14-15 років і 196 – віком 16-18 років.

Надходили повідомлення про дітей-солдатів у силах підтримуваних Росією сепаратистів на сході країни (дивитись розділ 1.е. Діти-солдати).

Дивіться також доповідь Департаменту Праці *Дані про найгірші форми дитячої праці* за посиланням www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/.

г. Дискримінація в галузі праці та занять

Кодекс законів про працю забороняє дискримінацію на робочому місці залежно від раси, кольору, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану, за мовними чи іншими ознаками.

Влада не забезпечувала ефективного виконання закону, і дискримінація у сфері праці та занять, як повідомлялося, траплялася за ознаками статі, інвалідності, національності, раси, статусу меншини, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності та ВІЛ-позитивного статусу. Найвищий рівень пов'язаної з роботою дискримінації спостерігався в сільському господарстві, будівництві, гірничо-видобувній галузі, важкій промисловості та у сфері послуг. Законом передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність за дискримінацію на робочому місці. Серед покарань – штраф у розмірі 50 неоподатковуваних мінімальних доходів, виправні роботи терміном до двох років або обмеження свободи терміном до п'яти років, з або без позбавлення права посідати певні посади або займатися певними видами діяльності на термін до трьох років. Такі дії, що супроводжуються насильством, караються виправними роботами на термін до двох років, ув'язненням на термін до п'яти років або ув'язненням на термін від двох до п'яти років, якщо такі дії були скоєні організованою групою осіб, або якщо вони призвели до смерті чи інших тяжких наслідків.

В галузях, де зайнятими були переважно жінки, спостерігалася найнижча відносна заробітна плата. Жінки отримували меншу оплату через обмежені можливості кар'єрного зростання і залежно від типу галузей, які їх працевлаштовували. За даними Секретаріату Уповноваженого з прав людини, чоловіки заробляли в середньому на 29,5 відсотка більше, ніж жінки. Вітчизняні й міжнародні спостерігачі зазначали, що жінки посідали меншу кількість виборних чи призначених посад на національному та регіональному рівнях. Крім того, закон обмежує можливості працевлаштування для жінок і

забороняє їм працювати на понад 500 посадах, включаючи машиніста бульдозера та водія автобуса.

д. Прийнятні умови праці

Протягом періоду з 1 січня до 30 квітня мінімальна місячна заробітна плата становила 1378 гривень (51 долар США); з 1 травня вона зросла до 1450 гривень (54 долари США), а з 1 грудня – до 1600 гривень (59 доларів США). Згідно проекту бюджету на 2017 рік, з 1 січня 2017 року мінімальна заробітна плата працівників приватного сектору повинна збільшитися до 3200 гривень (119 доларів США). З січня по квітень мінімальна погодинна оплата становила 8,29 гривні (0,31 долара США) і зросла до 8,69 гривні (0,32 долара США) 1 травня і до 9,29 гривні (0,34 долара США) – 1 грудня. Деякі працівники в неофіційному секторі отримували заробітну плату, нижчу за встановлений мінімальний рівень. Розмір прожиткового мінімуму виріс протягом року з 1330 гривень (49 доларів США) на місяць до 1399 гривень (52 долари США).

Законом про працю встановлено максимальний робочий тиждень тривалістю 40 годин, щонайменше 42-годинний період відпочинку на тиждень і мінімум 24 дні оплачуваної відпустки на рік. Закон передбачає подвійну плату за понаднормову роботу та встановлює дозволена кількість годин понаднормової роботи. Закон вимагає, щоб уся кількість понаднормової роботи була узгоджена між роботодавцями та відповідною місцевою профспілковою організацією, і обмежує кількість дозволених годин понаднормової роботи чотирма годинами протягом двох послідовних діб та 120 годинами на рік.

Заборгованість по заробітній платі залишалася протягом року серйозною проблемою. Відсутність засобів правового захисту, бюрократичні суперечки й корупція на державних і приватних підприємствах часто блокували зусилля з повернення заборгованої платні, що призводило до значних крадіжок зарплат.

У липні НПГУ повідомила, що заборгованість по заробітній платі у вугільній галузі досягла майже 496 мільйонів гривень (18,4 мільйона доларів США). Питання заборгованості та корупції загострювали виробничі відносини й призводили до численних протестів.

Протягом року загальна заборгованість із заробітної плати в країні зросла до 1,9 мільярда гривень (70 мільйонів доларів США) станом на 1 вересня. Понад половину цього боргу припадає на Луганську (23,2 відсотка), Донецьку (19,6 відсотка) та Харківську (10,1 відсотка) області.

Закон вимагає від роботодавців надавати безпечні робочі місця. Попри те, що закон і відповідні нормативно-правові документи містять стандарти техніки безпеки і охорони праці, роботодавці часто ігнорували їх через відсутність механізму забезпечення їх дотримання та нездатність влади притягати роботодавців до відповідальності за небезпечні умови. Закон дає працівникам право відмовлятися перебувати в небезпечних умовах праці без ризику втрати роботи. За даними однієї з НУО, роботодавці в металургійній та гірничо-видобувній галузях часто порушували це правило й чинили тиск на незадоволених працівників, примушуючи їх до звільнення.

Штрафи за порушення коливалися від 510 до 1700 гривень (19-63 долари США), що не було достатнім для запобігання порушенням. За забезпечення дотримання законів про працю відповідала Державна інспекція з питань праці. Кількість інспекторів та фінансування були обмежені. До 2014 року, останнього року, за який такі дані були доступні, кількість інспекторів скоротилася з 616 до 457 осіб, головним чином через скорочення фінансування на 70 відсотків у тому році.

Влада не забезпечувала ефективного дотримання стандартів щодо мінімальної заробітної плати, кількості робочих годин та вимог охорони праці в усіх галузях, включаючи тіньовий сектор економіки. Серед покарань за порушення були штрафи у розмірі від 50 до 100 неоподатковуваних мінімальних доходів, обмеження права займати відповідальні посади чи займатися певними видами діяльності терміном від трьох до п'яти років, виправні роботи терміном до двох років або арешт на строк до шести місяців, якщо скоєні дії завдали шкоди неповнолітньому або вагітній жінці. Неможливо визначити, чи ці покарання були достатніми для запобігання порушенням, оскільки за практичної відсутності режиму проведення інспекцій у поєднанні з переважно недіючим механізмом інформування влади було складно виявляти порушення. З 2014 року влада запровадила мораторій на несподівані перевірки з метою скоротити кількість необхідних перевірок і сертифікацій, дерегуляції економіки та запобігання корупції. Цей мораторій іще більше обмежив здатність влади ефективно забезпечувати дотримання норм трудового права. Протягом цього періоду влада вимагала від Державної служби з питань праці та її попередниці Державної інспекції з питань праці

проходити через тривалий міжвідомчий процес для отримання дозволу Кабінету Міністрів на проведення перевірки. Перевірки умов праці могли також відбуватися на власне прохання компанії або на офіційний запит слідчого у рамках кримінального процесу проти компанії.

Поблажливі стандарти безпеки та застаріле обладнання призводили до численних травм на робочому місці. Скарги на затримки заробітної плати, не виплату понаднормових, порушення техніки безпеки та охорони праці були поширеними в гірничо-видобувній галузі.

Гірники, особливо в нелегальному секторі видобутку, наражались на дуже серйозні проблеми безпеки й охорони праці. Станом на кінець вересня сталося 144 нещасні випадки, що призвели до травм на виробництві, включаючи 17 смертельних випадків, тобто приблизно на 8 відсотків менше травм, але на 54 відсотки більше смертельних випадків, ніж за той самий період у 2015 році. За цей же самий відтинок часу влада повідомила про 635 випадків травматизму серед вуглевидобувників або на 17 відсотків більше, ніж за той же період у 2015 році. Також на кінець вересня сталося 3168 випадків травматизму на роботі у всіх видах занятості (включаючи 298 смертельних випадків), що на 0,5 відсотка (11 відсотків) перевищило цей показник за той самий період у 2015 році. Робітники стикалися з небезпечними ситуаціями на територіях, не підконтрольних урядові, в Донецькій та Луганській областях.

Незважаючи на російську агресію поблизу промислових зон на Донбасі, підприємства, зайняті у гірничо-видобувній галузі, енергетиці, роздрібній торгівлі, виробництві кераміки та транспортній галузі продовжували працювати станом на кінець грудня. Бойові дії призвели до фізичного пошкодження шахт і заводів внаслідок відключення енергопостачання, знищення трансформаторів, фізичного пошкодження через артобстріли та, як повідомляли, навмисне затоплення шахт об'єднаними російсько-сепаратистськими силами. Особливо уразливими були шахтарі, оскільки в разі припинення електропостачання могли залишитися в скрутному становищі під землею. Крім цього, припинення електропостачання загрожувало дієздатності шахтного захисного обладнання, яке запобігало накопиченню вибухонебезпечних газів.

КРИМ

У лютому 2014 року російські сили увійшли на територію Кримського півострова, що є територією України, і здійснили його воєнну окупацію. У березні 2014 року Росія оголосила про входження півострова до складу Російської Федерації після фальшивого референдуму, який був порушенням Конституції України. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 68/262 «Щодо територіальної цілісності України», в якій закликала держави та міжнародні організації не визнавати жодних змін у статусі Криму і підтвердила рішучість ООН щодо визнання Криму частиною України. У квітні 2014 року законодавчий орган України (Верховна Рада) прийняв закон, яким поклав відповідальність за порушення прав людини в Криму на Російську Федерацію як державу-окупанта. Сполучені Штати не визнають намагань Російської Федерації «анексувати» Крим. Протягом часу російської окупації в українському Криму де-факто застосовується російське законодавство, що має на меті «анексію» півострова. Детальну інформацію щодо законів та порядків Російської Федерації дивіться у Звіті про стан дотримання прав людини в Росії.

РЕЗЮМЕ

Управління окупованим Кримом здійснювалось місцевою владою, призначеною російським урядом і очолюваною Сергієм Аксьоновим у ролі «прем'єр-міністра» «державної ради республіки Крим». «Державна рада» відповідала за поточне управління та інші владні функції. 18 вересня загальнонаціональні парламентські вибори в Росії передбачали і місця, виділені для окупованого Криму, - крок, широко засуджений міжнародним співтовариством. «Влада» не допустила до виборів незалежних спостерігачів; вони не були ані вільними, ані справедливими й проходили на порушення української Конституції.

Російська влада підтримувала контроль над російськими військовими силами та силами безпеки, розгорнутими в Криму.

Російські служби безпеки продовжували зміцнювати контроль над Кримом і обмежувати права людини. Окупаційна влада насаджувала й широко застосовувала репресивні закони Російської Федерації в Криму – на українській території.

Найсерйозніші проблеми порушення прав людини в Криму протягом року були прямо пов'язані з російською окупацією.

Російські служби безпеки вдалися до потужної кампанії з залякування з метою придушення інакомислення та опору окупації, застосовуючи викрадення людей, зникнення, фізичну жорстокість, політичне переслідування, неодноразові допити з боку служб безпеки. Російські служби безпеки постійно затримували людей без причин, переслідували й залякували сусідів і родичів тих, хто опирався окупації.

Окупаційна влада позбавила членів певних груп, зокрема, етнічних українців і кримських татар, основних свобод, таких як свобода вираження національної чи етнічної приналежності, та піддавала їх систематичній дискримінації. 12 травня російська влада заборонила Меджліс кримськотатарського народу, демократично обраний орган, що представляє кримськотатарський народ, заявивши, що це екстремістська організація, і заборонила всі засідання, зібрання або фінансову діяльність цієї групи. Продовжуючи свою політику нав'язування російського громадянства всім жителям Криму, окупаційна влада піддавала осіб, які відмовлялися від російського громадянства, дискримінації при отриманні доступу до освіти, охорони здоров'я та працевлаштування. Ця влада перешкоджала правам на самовираження і зібрання, оголосивши протизаконним використання культурних і національних символів, забороняючи групам приватних осіб віддавати належне своєму національному й культурному спадку, обмежуючи доступ до освіти українською та кримськотатарською мовами

Російська влада вдалася до широкої кампанії придушення свободи слова й засобів масової інформації на півострові. Незалежні ЗМІ припинили свою діяльність у Криму. Окупаційна влада допитувала, затримувала й звинувачувала в екстремізмі тих кількох незалежних журналістів, що ще залишалися і працювали незалежно, іноді просто за висловлення ними свого переконання в тому, що Крим залишається частиною України.

Серед інших проблем були погані умови у в'язницях і слідчих ізоляторах; політичне втручання у судовий процес; обмеження свободи пересування; внутрішнє переміщення тисяч осіб до підконтрольної уряду частини України; ненадання жителям Криму як українського регіону можливості реалізувати право голосування на періодичних і нефальсифікованих виборах для обрання своїх лідерів; корупція на офіційному рівні; дискримінація та жорстоке поводження з групами етнічних і релігійних меншин; дискримінація проти лесбійок, геїв, бісексуальних, трансгендерних та інтерсексуальних (ЛГБТІ) людей; викрадення та вивезення дітей-сиріт до Росії окупаційною владою і дискримінація у сфері праці проти осіб без російського паспорта.

Насаджена Росією влада практично не вживала заходів для розслідування чи притягнення до відповідальності посадовців або осіб, які порушували права людини, створюючи цим атмосферу безкарності і беззаконня. Окупаційні сили та місцеві сили «самооборони» часто не мали розпізнавальних знаків і безкарно чинили порушення.

Розділ 1. Повага до недоторканності особи, включно з захистом від такого:

а. Свавільне позбавлення життя та інші незаконні або політично вмотивовані вбивства

Російська окупаційна влада не розслідувала належним чином випадки викрадення й убивства кримчан, що трапилися в 2014 та 2015 роках. За даними Міністерства закордонних справ України, 12 мешканців Криму, які зникли під час окупації, пізніше були знайдені мертвими. Окупаційна влада не розслідувала й інші випадки підозрілих смертей та зникнень, іноді списуючи їх на самогубство. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що часто в таких випадках родини не опротестовували ці висновки, побоюючись помсти.

б. Зникнення

За даними Міністерства закордонних справ України та Меджлісу кримськотатарського народу, станом на 1 жовтня від початку окупації Криму зникло 28 осіб, включаючи 12 знайдених згодом мертвими. Російська окупаційна влада не розслідувала належним чином ці смерті та зникнення. Правозахисні групи повідомляли, що поліція часто відмовлялася реєструвати повідомлення про зникнення, залякувала та погрожувала затриманням тим, хто намагався повідомити про зникнення. Українська влада й правозахисні групи вважали, що російські служби безпеки викрадали людей, які виступали проти російської окупації, щоб посіяти страх серед населення й не допустити інакомислення.

24 травня група людей в уніформі викрала Ервіна Ібрагімова, члена Бахчисарайського меджлісу та Координаційної ради Всесвітнього конгресу кримських татар, зупинивши його автомобіль на дорозі під Бахчисараєм. Камера зовнішнього спостереження зафіксувала, як чоловіки насильно заштовхнули Ібрагімова в автомобіль і від'їхали. За інформацією Кримської

правозахисної групи, ці люди були одягнуті в уніформу дорожньої поліції Міністерства внутрішніх справ. За даними ММПЛУ, 25 травня батько Ібрагімова направився до Федеральної служби безпеки (ФСБ) в Сімферополі, щоб подати скаргу і пред'явити запис камери спостереження. Офіцери ФСБ начебто відмовилися реєструвати скаргу і сказали йому надіслати її поштою. За тиждень до свого зникнення Ібрагімов розповів друзям, що помітив автомобіль, який чекав біля його будинку і потім переслідував його протягом дня. Ібрагімов збирався поїхати 25 травня до Судака, щоб взяти участь у судових слуханнях щодо групи кримських татар, звинувачених у проведенні «несанкціонованого» зібрання 18 травня на відзначення Дня пам'яті жертв депортації кримських татар. 1 червня трудову книжку й паспорт Ібрагімова було знайдено поблизу бару в Бахчисараї. Попри те, що окупаційна влада розпочала розслідування цієї справи, як повідомляє Кримська правозахисна група, вони виключили саме можливість політичного мотиву або причетності держави до цього зникнення.

в. Каткування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, види поводження чи покарання

Находили повідомлення про те, що російська влада в Криму виявляла жорстоке ставлення до жителів, які виступали проти окупації. Спостерігачі за дотриманням прав людини повідомляли, що російські окупаційні сили піддавали кримських татар та особливо етнічних українців фізичному насильству. Наприклад, 11 червня український блогер і активіст Юрій Ільченко втік з-під домашнього арешту в Севастополі й, перетнувши адміністративний кордон, перейшов на контрольовану урядом територію України. Ільченко очікував слухання своєї справи за звинуваченням в екстремізмі ще з лютого 2015 року за свої он-лайн дописи, в яких висловлював заперечення проти окупації Криму. Ільченко та його батьки стверджували, що були першими в Севастополі, хто офіційно відмовився від прийняття російського громадянства. В серпні він кілька разів розповідав у пресі про жорстоке поводження з ним під час перебування в слідчому ізоляторі в Сімферополі, яке тривало з лютого 2015 року до 2 червня. Ільченко заявляв, що співробітники служб безпеки неодноразово його били й заохочували інших ув'язнених продовжувати побиття й погрози, поки він перебував під арештом, щоб примусити його недвозначно прийняти російське громадянство і покарати за те, що говорить українською. Він заявив, що йому не давали спати по кілька діб і били, коли засинав; за те, що відмовився надягти «георгіївську стрічку» - російський військовий символ.

Ільченко заявляв, що окупаційна влада відмовляла йому в одязі, постільній білизні та медичній допомозі.

Окупаційна влада демонструвала тенденцію до позбавлення волі з використанням каральної психіатрії як засобу тиску на затриманих осіб, як це було у випадку з Ільмі Умеровим (дивитися розділ 1.г.). Наприклад, 3 листопада влада віддала наказ про проведення психіатричного освідчення шістьох кримських татар, звинувачених у приналежності до Хізб-ут-Тахрір, та їх ізоляції проти їхньої волі без жодної очевидної медичної потреби (дивитись розділ 1.г.).

Спостерігачі за дотримання прав людини повідомляли, що окупаційна влада погрожувала людям насильством або ув'язненням, якщо вони не свідчитимуть у суді проти тих, хто, на думку влади, виступав проти окупації.

Умови утримання у в'язницях і слідчих ізоляторах

Фізичні умови: За повідомленнями, умови у в'язницях та слідчих ізоляторах залишалися суворими, вони були переповнені. У червні директор російської Федеральної системи виконання покарань заявив, що в Криму не вистачає тюремних закладів і що кількість камер удвічі менша, ніж потрібна для розміщення ув'язнених. Правозахисні групи повідомляли, що в'язні страждали від переповненості й поганих умов в закладах.

Згідно звіту Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДПІЛ) та Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин про Крим від 2015 року, від початку окупації медичне обслуговування у в'язницях погіршилося. Юрій Ільченко розповідав, що ув'язненим у Сімферопольському СІЗО не вистачало нормальної їжі, санітарних умов та медичної допомоги. 1 березня Кримська правозахисна група повідомила, що четверо кримських татар, затриманих у лютому за політично вмотивованими звинуваченнями в «тероризмі», жили в камерах сімферопольського СІЗО, заражених блохами й блощицями, були змушені спати позмінно на єдиному брудному ліжку й отримували їжу з тарганами.

Адміністрація: Згідно звіту БДПІЛ/ОБСЄ 2015 року, особи, ув'язнені під час російської окупації, не мали можливості зберегти українське громадянство. Російська влада примусила всіх, хто був у в'язницях або СІЗО на момент початку окупації, прийняти російське громадянство. Станом на серпень Секретаріати уповноважених з прав людини України й Росії працювали над

пошуком рішення, яке б дозволило деяким ув'язненим повернутися в Україну.

Незалежний моніторинг: Окупаційна влада не дозволяла незалежним неурядовим спостерігачам і міжнародним організаціям здійснювати моніторинг умов у в'язницях і слідчих ізоляторах. Окупаційна влада дозволила «омбудсмену з прав людини» Людмилі Лубіній відвідувати в'язнів, але активісти-правозахисники розцінювали Лубіну не як незалежного діяча, а як особу, що представляє інтереси окупаційних властей.

г. Свавільний арешт або затримання

Окупаційна влада свавільно затримувала учасників протестів, активістів і журналістів за опозицію до російської окупації.

Роль поліції та органів державної безпеки

Російські урядові органи, включаючи Міністерство внутрішніх справ, ФСБ, Федеральний слідчий комітет та Генеральна прокуратура слідкували за дотриманням російського закону в Криму. Крім того, ФСБ здійснювала діяльність у сферах безпеки, контррозвідки та боротьби з тероризмом, вела боротьбу з організованою злочинністю та корупцією. Під егідою російського Міністерства внутрішніх справ діяли сили «національної поліції»

Окрім порушень, вчинених російськими силами, повідомлялося про продовження діяльності та порушення, скоєні силами «самооборони», які склалися значною мірою з колишніх співробітників Міністерства внутрішніх справ України, начебто пов'язаних з місцевою організованою злочинністю. Ці сили часто діяли безкарно, залякуючи тих, кого вважали опонентами окупації, і брали участь у позасудових затриманнях та свавільній конфіскації майна. Хоча «законом» сили «самооборони» підпорядковані «національній поліції», члени цих сил продовжували скоювати порушення, отримуючи при цьому державне фінансування своєї діяльності, а також інші винагороди, такі як будинки, розташовані на березі моря, та пам'ятні медалі. Наприклад, 8 грудня члени сил «самооборони» начебто побили двох мешканців села Щолкіно. Поліція, яка прибула на місце події, відмовилася арештувати членів сил самооборони. Розслідування інциденту тривало.

Процедури арешту та поводження з затриманими

Свавільний арешт: Надходили повідомлення про те, що російська окупаційна влада здійснювала свавільні арешти, особливо спрямовані проти кримських татар.

12 травня поліція арештувала Ільмі Умерова, члена Меджлісу кримськотатарського народу, звинувативши його в «підриванні територіальної цілісності Російської Федерації» за його висловлювання про те, що Крим залишається частиною України. Умерова, який страждав від проблем зі здоров'ям, з того часу забирали з судових слухань у поганому стані. 18 серпня Умерова насильно госпіталізували до психіатричного закладу, начебто для обстеження, загостривши цим його проблеми зі здоров'ям. 7 вересня окупаційна влада відпустила його з лікарні після того, як його справа набула міжнародного розголосу. Станом на кінець року його справа залишалася на етапі досудового розслідування.

Станом на 25 жовтня окупаційна влада арештувала 19 мешканців Криму, переважно кримських татар, за звинуваченнями у членстві в Хізб-ут-Тахрір, панісламістській організації, забороненій у Росії, але не в Україні. Правозахисні групи вважали, що окупаційна влада мала намір залякати кримських татар, дискредитувати керівництво Меджлісу й створити атмосферу страху серед місцевого населення, щоб не допустити інакомислення за допомогою арештів.

Російська влада продовжувала утримувати Ахтема Чийгоза, заступника голови Меджлісу кримськотатарського народу. Російська влада арештувала Чийгоза в січні 2015 року і звинуватила його в «підбурюванні до масових заворушень» під час протестів, які він організовував у кримському парламенті в 2014 році і які були зірвані проросійськими активістами, що спричинило сутички між групами. Згодом окупаційна влада покарала осіб, які начебто брали участь у протесті, хоча на той час Крим ще не був під контролем Росії. Правозахисні групи повідомляли, що влада переглянула відеозапис інциденту і вибірково висунула звинувачення проти провідних осіб кримськотатарської та української національностей, які згодом виступали проти окупації, зокрема, членів Меджлісу кримськотатарського народу. На відеозаписі видно, як Чийгоз та інші кримськотатарські лідери намагаються зменшити напругу, сподіваючись уникнути сутичок з контрпротестувальниками. Окупаційна влада відмовлялася розслідувати акти жорстокості, скоєні проросійськими «протестувальниками», дехто з яких, на думку незалежних спостерігачів, імовірно працював на російські служби безпеки. 12 грудня влада подовжила арешт Чийгоза до квітня 2017 року.

Протягом року російська влада здійснювала масові арешти, спрямовані на приниження й залякування кримських татар. 1 квітня російські сили безпеки затримали 35 чоловіків, переважно кримських татар, у Піонерському, відвезли їх до «центру боротьби з екстремізмом» і взяли в них зразки ДНК. Правозахисні групи стверджували, що російські сили безпеки намагалися завербувати декого з них як поліційних інформаторів. 6 травня російські сили безпеки затримали понад 100 кримських татар у мечеті в Молодіжному. 7 травня російські сили безпеки затримали ще 35 мусульман, багато з яких були кримськими татарами, на ринку в Сімферополі.

д. Відмова в забезпечення справедливого публічного судового процесу

Під російським окупаційним режимом «судова влада» не була ані незалежною, ані неупередженою.

Процедури судового розгляду

Дивіться *Звіт про стан дотримання прав людини в Росії* для отримання інформації щодо відповідних російських законів і процедур, які застосовувала та забезпечувала їх виконання російська влада в окупованому Криму.

Політичні в'язні та затримані

Російська окупаційна влада постійно затримувала й переслідувала в судовому порядку людей з політичних причин (дивитись розділ 1.г.). Вона також переводила кримські справи в російську юридичну систему і змінювала місце судового переслідування для декого з арештованих. Правозахисні групи ідентифікували кілька десятків кримчан, які були політичними в'язнями і яких утримували або в Криму, або в Росії. Серед них Олег Сенцов, Олександр Кольченко, Олексій Чірній, Олександр Костенко, Ільмі Умеров, Ахтем Чийгоз, Алі Асанов, Мустафа Дегерменджі, Микола Семена, Андрій Коломієць, Руслан Зейтуллаєв, Рустем Ваїтов, Нурі Прімов, Ферат Сайфуллаєв, Енвер Бекіров, Вадим Сірук, Муслім Алієв, Емір-Усейн Куку, Рефат Алімов, Арсен Джепаров, Енвер Мамутов, Ремзі Меметов, Зеврі Абсеїтов, Рустем Абільтаров та інші.

За словами члена Меджлісу Гаяни Юксель, станом на 26 жовтня від початку окупації окупаційна влада позбавила 67 кримськотатарських дітей котрогось із батьків через політично вмотивоване ув'язнення.

е. Свавільне або незаконне втручання у приватне та сімейне життя, порушення недоторканності житла чи таємниці листування

Окупаційна влада та інші здійснювали електронне спостереження, проникали у житлові та інші приміщення без ордерів і піддавали гонінням родичів та сусідів осіб, яких вважали опозиційними діячами.

Російська окупаційна влада регулярно проводила рейди по домівках для залякування місцевого населення, особливо кримських татар та етнічних українців, начебто на підставі пошуку зброї, наркотиків чи «екстремістської літератури». У своєму червневому звіті ММПЛІУ висловила занепокоєння «зростаючою кількістю великомасштабних «поліцейських» операцій, які провадяться з очевидним наміром переслідувати й залякувати кримських татар та інших віруючих мусульман». 11 і 12 лютого російська окупаційна влада здійснила рейд на кримськотатарські села в Ялтинському та Бахчисарайському районах. За інформацією Кримської правозахисної групи, чоловіки в балаклавах з автоматами вривалися в будинки, а в деяких випадках вибивали двері або вікна, хоч і не стикалися з опором з боку мешканців. З 16 по 20 квітня влада провела кілька рейдів по домівках кримських татар в Алуштинському районі. Як повідомлялося в пресі, поліція заходила до кримськотатарських помешкань і вимагала сказати, скільки людей живе в будинку, куди вони пішли до магазинів, де вчилися їхні діти і хто продає наркотики в селі. Вони також вимагали показати їм сади та теплиці.

Правозахисні групи повідомляли, що російська влада має широкі повноваження підслуховувати телефонні розмови й читати електронне листування, і створила широку мережу інформаторів, які мають повідомляти про підозрілу діяльність. За інформацією членів Меджлісу, російська влада запрошувала сотні кримських татар на «співбесіди», під час яких представники влади відтворювали телефонні розмови людини, з якою велася співбесіда, і вголос читали їхні електронні повідомлення. ЗМІ повідомляли, що в липні ФСБ провело таку співбесіду з лікарем у Феодосійській лікарні після того, як його колега доніс, що той у приватній розмові висловлював проукраїнські погляди. Лікар розповідав, що в коридорах лікарні плакати рекламували номер гарячої лінії ФСБ. Підслуховування та відвідини

персоналу сил безпеки створюють атмосферу, в якій люди бояться висловлювати будь-які думки, що суперечать окупаційній владі, навіть наодинці з кимось.

Згідно повідомлень у пресі, 22 січня російська ФСБ розіслала по всіх поштових відділеннях Криму попередження зі списком осіб, яких вважала «екстремістами» (насправді ж це був список людей, відомих своєю опозицією до окупації), і вказівкою повідомляти ФСБ про будь-яку кореспонденцію, надіслану або отриману цими особами.

Окупаційна влада переслідувала членів родин низки політичних опонентів. 2 лютого службовці російської міграційної та служби безпеки допитували Ерола Абдулджелілова, онука лідера кримських татар Мустафи Джемілева, вимагаючи його паспорт і викликаючи до поліцейського відділку. 18 лютого російська влада викликала Євгена Костенка, брата Олександра Костенка, ув'язненого з політичних мотивів, і погрожували йому примусовою психіатричною експертизою, коли він відмовився відповідати на запитання. 26 вересня окупаційна влада чинила тиск на неповнолітніх дітей ув'язненого кримськотатарського активіста Еміра-Усейна Куку, щоб вони зробили заяву про Куку, яку можна було б використати для позбавлення його батьківських прав.

Після диверсії на лініях електропередач, що йдуть з контрольованих урядом територій в окупований Крим, російські посадовці у відповідь на це відрізали постачання електроенергії та природного газу до будинків членів Меджлісу кримськотатарського народу.

Розділ 2. Дотримання громадянських свобод, у тому числі таких:

а. Свобода слова та преси

Окупаційна влада значно обмежувала свободу слова та преси, а тих, хто висловлював незгоду, піддавала гонінням та судовому переслідуванню. Вона відмовляла в реєстрації незалежних друкованих та аудіовізуальних засобів масової інформації, змушуючи їх припиняти свою діяльність. Широко застосовувались погрози і переслідування, спрямовані проти міжнародних та українських журналістів.

Свобода слова та самовираження: Громадяни не могли публічно критикувати російську окупацію без страху репресій. Правозахисні групи

повідомляли, що ФСБ вдавалася до широкомасштабного спостереження за соціальними мережами, телефонами та засобами електронної комунікації і часто викликала на «розмову» громадян за висловлення чи розміщення постів, спрямованих проти російської окупації.

Наприклад, 12 серпня окупаційна влада в Ялті звинуватила Ларису Китайську в екстремізмі через розміщення в соціальній мережі допису, який влада розцінила як антиросійський. Після початку окупації Китайська виїхала з Криму на материкову частину України, але повернулася тимчасово для вирішення питань щодо майна, і була звинувачена. Незабаром після висунення звинувачення Китайська покинула Крим; вона стверджувала, що окупаційна влада порушила справу, щоб відплатити їй за проукраїнські погляди та участь у русі Євромайдану в 2013-14 роках.

5 жовтня озброєні співробітники сил безпеки вчинили обшук у будинку Сулеймана Кадирова, члена Феодосійського регіонального Меджлісу, за березневий допис у Facebook, в якому Кадиров заявив, що Крим залишається частиною України. 11 жовтня окупаційна влада звинуватила Кадирова у сепаратизмі.

Свобода преси і засобів масової інформації: Незалежні друковані та аудіовізуальні засоби масової інформації не могли вести вільну діяльність. Окупаційна влада відмовилася реєструвати більшість незалежних ЗМІ, примусивши їх до закриття в 2015 році.

25 березня припинила виходити «Кримська світлиця», єдина україномовна газета, що ще залишалася в Криму. Як зазначено на її веб-сайті, газета зробила місцем своєї роботи Київ після того, як більше не могла забезпечити безпеку своїх працівників у Криму.

15 січня російські окупаційні сили затримали блогера й журналіста Заїра Акадірова, коли він висвітлював судовий процес групи політичних в'язнів «26 лютого» і забрали до поліцейської дільниці для допиту.

7 грудня «генеральний прокурор» Криму звинуватив Миколу Семену в «підриві російської територіальної цілісності з використанням засобів масової інформації» - кримінальному злочині, покарання за який становить ув'язнення на термін до п'яти років. Семена, позаштатний автор веб-сайту *Крим.Реаліті*, писав статті, використовуючи псевдонім і критикуючи чинний уряд Криму і російську окупацію. Окупаційна влада двічі

затримувала Семену в 2015 році, і російські спецслужби, на думку правозахисних груп, зламували його комп'ютер, щоб довести, що саме він писав статті з критикою окупації. У квітні влада помістила Семену, чие здоров'я було слабким, під домашній арешт за умови, що він не залишить Крим. 29 вересня суддя відхилив прохання Семени про звернення за медичною допомогою на територію, контрольовану урядом України.

14 червня російська окупаційна влада арештувала Олексія Сапова, редактора видання «Аргументи Неділі-Крим». Сапов був одним з останніх репортерів, які висвітлювали судові процеси кримських татар. Раніше Сапов був журналістом у Владімірі, Росія, де його репортерська діяльність викликала звинувачення в тому, що він шантажував члена російського парламенту. Російська влада здійснила екстрадицію Сапова до Владіміра, Росія.

Насильство та переслідування: Мали місце численні випадки переслідування російськими службами безпеки або поліцією незалежних засобів масової інформації та затримання журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю.

11 травня російська влада затримала Ігоря Бурдигу, українського журналіста, який висвітлював річницю депортації кримських татар. За словами Бурдиги, влада затримала його за його журналістську діяльність, звинуватила у членстві в українській націоналістичній групі «Правий сектор» і примусила його свідчити про свою участь у руйнуванні ліній електропередач в Україні, які живлять Крим. Після семигодинного утримання влада звільнила Бурдигу, і він покинув Крим.

Цензура або обмеження змісту: Після окупації Росією Криму журналісти масово вдавалися до самоцензури, щоб продовжувати репортажі та мати змогу виходити в ефір. Російська окупаційна влада заборонила випуск в ефір більшості програм українською та кримськотатарською мовами і замінила їх російськими програмами. Правозахисні групи повідомляли, що російська влада заборонила кримським радіостанціям транслювати на пісні у виконанні українських співаків, наприклад, Руслани і Джамали.

Свобода інтернету

Російська окупаційна влада обмежувала свободу висловлювання в інтернеті, застосовуючи в Криму репресивні закони Російської Федерації (дивитись розділ 2.а. *Звіту про стан дотримання прав людини у Росії*). Служби безпеки

постійно стежили й контролювали діяльність в інтернеті з метою придушення опозиційних думок. За повідомленнями ЗМІ, російські окупаційні сили допитували мешканців Криму за висловлення проукраїнських думок у Facebook або в блогах.

27 травня журналістка Ліля Буджурова отримала від сил безпеки попередження за пости, які вона публікувала в соціальних мережах, про те, що Крим є частиною України.

11 листопада міський суд Євпаторії присудив Сергія Васильченка, місцевого анархіста, до 10 днів ув'язнення за «екстремізм» після того, як він закликав в соціальних мережах бойкотувати вибори до російської Думи в Криму.

Протягом року російська влада блокувала інтернет-сайти, які вважала «екстремістськими» і які насправді подавали виважені репортажі про ситуацію в Криму. Наприклад, у лютому влада заблокувала веб-сайти «Української правди», «Цензор.НЕТ» і «Апострофа». Після арешту Миколи Семени у квітні Російська влада заблокувала сайт «Крим.Реалії». До серпня російська влада заблокувала понад 60 веб-сайтів, які вважала «екстремістськими», за твердження про те, що Крим залишається частиною України.

Свобода наукової діяльності та культурне життя

Російська влада в Криму провадила широку кампанію з придушення кримськотатарської та української мов. Хоча кримськотатарська і українська є офіційними мовами в окупованому Криму, влада продовжувала скорочувати викладання їх у школі, і заняття цими мовами пропонувалися тільки як факультатив після уроків. У 2015 році влада закрила кримськотатарську школу в Бахчисараї. Меджліс повідомив, що влада продовжувала примушувати кримських татар користуватися кириличним алфавітом замість латинського.

27 травня російські співробітники сил безпеки провели опитування дітей у школі №15 в селі Ближньому, Феодосійського району після того, як отримали повідомлення, що дехто з дітей не надягав георгіївську стрічку, російський військовий символ, 9 травня. За інформацією спостерігачів за дотриманням прав людини, влада запитувала учнів про їхню думку стосовно суверенітету України над Кримом. Для опитування влада виділила хлопців –

кримських татар, і свідки повідомляли, що співробітники ФСБ сказали, що проводитимуть подібні дослідження і в майбутньому.

б. Свобода мирних зібрань та об'єднань

Свобода зібрань

Організації, які представляли меншини, повідомляли про грубі та широко розповсюджені переслідування й залякування з боку російської окупаційної влади з метою придушення можливості проводити мирні зібрання. Серед порушень були свавільні обшуки, допити, погрози депортацією та необґрунтовані звинувачення у зберіганні «екстремістської» літератури.

За інформацією ММПЛУ, 4 липня окупаційна влада внесла поправку до однієї з резолюцій 2014 року з переліком місць у Криму, де можна проводити масові заходи, скоротивши їх кількість майже вдвічі (з 665 до 366). ММПЛУ зауважила, що ця поправка ще більше звузила свободу зібрань до «спеціально відведених місць», кількість яких усе зменшується, - недоцільний крок, що виглядав як «призначений для переконування не використовувати права на свободу зібрань».

1 березня влада Сімферополя відмовилися дати дозвіл на відзначення дня народження Тараса Шевченка, національного поета України. 9 березня сімферопольська влада видала повну заборону на масові зібрання, не організовані владою, на період з 7 по 22 березня.

Окупаційна влада заборонила зібрання та мітинги 18 травня на відзначення 72-ї річниці масової депортації кримських татар у 1944 році. 17 травня Ільмі Умеров отримав від поліції попереджувальне застереження не організовувати зібрань жодного виду. У дні, що передували річниці, шкільні вчителі забороняли учням, особливо кримським татарам, пропускати уроки для участі в пам'ятних заходах. Меджліс повідомляв, що кримськотатарські громади не просили дозволу на зібрання, оскільки припускали, що окупаційна влада заборонить їх. По всьому Криму відбувалися мирні зібрання, але влада арештовувала кримських татар з прапорами або іншими символами, включаючи щонайменше одну особу в Бахчисараї, чотирьох у Кіровському районі та чотирьох у Судаку.

Окупаційна влада заборонила будь-які зібрання на відзнаку Дня кримськотатарського прапора 26 червня.

20 серпня у Сімферополі зібралася група під назвою «Обманутий Крим», щоб висловити протест проти корупції, розквітлої в Криму після його окупації Росією в 2014 р. Незважаючи на дозвіл, отриманий від місцевої влади, протестувальниками було заборонено збиратися для проведення демонстрації, яка мала збігатись у часі з візитом Президента Росії Путіна.

Находили повідомлення про застосування окупаційною владою методів примусу для забезпечення участі в «проурядових» мітингах. Наприклад, за повідомленнями в пресі, один з кандидатів у Думу розмістив у соціальних мережах знімок наказу, надісланого владою до муніципальних органів у Феодосії, в якому зазначалось, що участь у мітингу 8 вересня на підтримку партії Єдина Росія є обов'язковою, і ті, хто не зможе взяти в ньому участь, повинні написати пояснювальні записки своєму керівництву.

Находили повідомлення про те, що окупаційна влада звинувачувала й штрафувала людей за начебто порушення правил щодо відкритих зібрань у відповідь на те, що люди збиралися для спостереження за обшуками будинків силами безпеки. Наприклад, суди присудили до штрафів принаймні п'ятьох кримських татар за те, що ті збиралися й спостерігали за рейдами сил безпеки на сусідні будинки в Бахчисараї у травні. Кримськотатарські лідери стверджують, що ці звинувачення спрямовані на залякування кримських татар, аби вони пасивно залишалися в своїх домівках під час рейдів.

Свобода об'єднань

Окупаційна влада прямо обмежувала свободу об'єднань для осіб, які виступали проти окупації.

15 лютого «генеральний прокурор» Криму подала письмове клопотання про заборону Меджлісу кримськотатарського народу, виборного представницького органу кримських татар, юридично визнаного українським урядом. 13 квітня генеральний прокурор призупинила діяльність Меджлісу в очікуванні рішення суду; 18 квітня російське Міністерство юстиції підтримало це рішення. 26 квітня російський окупаційний суд проголосив Меджліс екстремістською організацією за те, що він подовжував визнавати суверенітет України в Криму. 29 вересня російський Верховний суд підтримав рішення нижчої судової інстанції. Ця заборона позбавляє Меджліс права на організовані засідання чи демонстрації, різко обмежує його фінансову діяльність і забороняє демонструвати прапор і символи Меджлісу.

Поки Меджліс очолювала центральна рада, що складалася з 33 членів, його організаційна структура поширилася на міста й села, а це означало, що під загрозою опинилися до 2000 місцевих членів груп Меджлісу.

Наприкінці вересня влада оштрафувала вісьмох членів Меджлісу за начебто участь у зустрічі з однією нелегальною організацією, яка витікала з їхнього неформального зібрання вдома в Ільмі Умерова 22 вересня. Тоді вони зібрались, аби привітати кримськотатарського лідера у вигнанні Рефата Чубарова з днем народження по скапу, але влада проконтролювала цю зустріч і визначила, що вона являла собою зібрання забороненого Меджлісу. 29 грудня Умеров оголосив, що не може сплатити штраф, оскільки окупаційна влада заблокувала його банківські рахунки, включивши його до списку «екстремістів».

11 лютого російська влада викликала Нарімана Джеліяла, найвищого з керівників Меджлісу кримськотатарського народу, який не був ув'язнений або висланий, і вимагала детального опису діяльності Меджлісу кримськотатарського народу та планів на поїздки в майбутньому.

Російська влада проводила обшуки в групах та установах, пов'язаних з українською культурою. 31 березня сили безпеки обшукали товариство імені Тараса Шевченка в Сімферополі і вилучили приблизно 250 книжок за поширення українського націоналізму. Багато з вилучених матеріалів стосувалися Голодомору – штучного голоду, організованого радянською владою в 1932 і 1933 роках, внаслідок у якого померли мільйони українців. 18 липня влада допитала Леоніда Кузьміна, члена Українського культурного центру. Влада примусила Кузьміна підписати угоду по нерозголошенню й заборонила обговорювати причини його допиту.

Російська окупаційна влада проводила численні рейди на кримськотатарські культурні й духовні заклади. 27 січня російська поліція вторглася в кримськотатарський дитячий центр «Еліф» у Джанкої та вилучила книжки й інші матеріали. 28 січня поліція здійснила рейд на Ісламський культурний центр у Сімферополі і знов вилучала книжки й матеріали.

Нав'язані Криму російські закони, що регулюють діяльність НУО, забороняють будь-яку групу, яка отримує зарубіжне фінансування і займається туманно визначеною «політичною діяльністю», і реєструють її як «закордонного агента» - термін, що натякає на зраду або шпигунство. Хоча протягом року влада не включила жодної кримської НУО до списку, цей

закон мав досить стримуючий вплив на їхню діяльність (дивитись розділи 2.б. і 5 Звіту про стан дотримання прав людини у Росії).

в. Свобода віросповідання

Дивіться *Доповідь про стан релігійних свобод* Державного Департаменту на www.state.gov/religiousfreedomreport/.

г. Свобода пересування, внутрішньо переміщені особи, захист біженців та осіб без громадянства

Російська окупаційна влада не поважала права, пов'язані зі свободою пересування та подорожування.

Пересування всередині країни: Надходили повідомлення про те, що окупаційна влада вибірково затримувала, а іноді й застосовувала жорстоке поводження до осіб, які намагалися в'їхати до Криму або виїхати з нього. За інформацією правозахисних груп, російська влада регулярно затримувала дорослих осіб чоловічої статі на адміністративному кордоні, де їх додатково розпитували, погрожували забрати паспорти й документи, забирали телефони й карти пам'яті та розпитували їх годинами. Від жителів Криму, що подорожували за українськими паспортами, вимагали заповнювати міграційні папери при перетині адміністративного кордону між Херсонською областю та окупованим Кримом. Станом на 1 квітня російська влада забороняла жителям Криму з українськими номерними знаками виїжджати автомобілем з Криму і вимагали, щоб усі мешканці Криму отримали російські номерні знаки.

25 лютого, коли українська журналістка Анастасія Рінгіс спробувала відвідати своїх батьків у Кримі, російська влада відмовила їй у в'їзді до 2020 року. 22 березня українська влада повідомила, що російська окупаційна влада заборонила мешканцям Херсона Рустему Гугуріку, Бекіру Гугуріку та Біяллу Сейтумерову в'їзд до Криму на п'ять років.

Окупаційна влада також заборонила в'їзд до Криму Мустафі Джемілеву та Рефату Чубарову, депутатам Верховної Ради і колишньому й теперішньому головам Меджлісу кримськотатарського народу, відповідно; кримськотатарському активісту Сінаверу Кадирову та Ісмету Юкселю, генеральному директору інформаційного агентства Кримські новини, під приводом того, що вони розпалюватимуть радикалізм.

Находили повідомлення про те, що влада силоміць переселяла осіб без громадянства у відповідь на їхню політичну діяльність. Наприклад, 7 листопада влада депортувала кримськотатарського активіста Недіма Халілова, який за кілька місяців до того порушив проти окупаційної влади судову справу, якою намагався домогтися проголошення окупації Криму Росією незаконною. Халілов мав лише радянський документ, що посвідчував його особу, де було зазначено, що місцем його народження є Узбекистан. Він не отримав ані українського, ані російського громадянства з ідеологічних міркувань. Після короткого судового слухання окупаційна влада примусово відправила Халілова до в'язниці попереднього ув'язнення в Росії; станом на кінець року він все ще чекав депортації в Узбекистан, де не мав родичів, житла чи іншої підтримки.

Громадянство: Російська окупаційна влада вимагає, щоб усі жителі Криму були громадянами Росії. До тих, хто відмовляється від російського громадянства, може бути застосовано свавільне вигнання. За інформацією російської Федеральної служби судових приставів, у лютому окупаційна влада вигнала з Керчі пару з ізраїльським та українським громадянствами. Крім того, влада позбавляла тих, хто відмовлявся від російського громадянства, доступу до зайнятості на державній службі, освіти та охорони здоров'я, а також, окрім інших обмежень, можливості відкривати банківські рахунки та купувати страхування. Одне з повідомлень у ЗМІ детально розповідало про жінку в Євпаторії, яка не могла зняти шви, бо не прийняла російського громадянства. В іншому випадку переміщена особа з Донбасу не могла отримати лікування після собачого укусу.

Як повідомляли ЗМІ, російська влада переслідувала в суді приватних роботодавців, які продовжували наймати українців. За інформацією Кримської правозахисної групи, 8 квітня окупаційна влада оштрафувала компанію Вояж-Крим на 35000 рублів (570 доларів США) за працевлаштування українця. 18 квітня влада оштрафувала суднобудівну компанію Фрегат у Керчі на 250000 рублів (4100 доларів США) за працевлаштування українця.

У деяких випадках влада примушувала мешканців Криму відмовитись від українських паспортів, тим самим ускладнюючи їм зарубіжні поїздки, оскільки багато країн не визнавали паспорти, видані російською окупаційною владою.

Окупаційна влада оголосила, що з 1 січня особи, що зберегли українське громадянство, повинні зареєструвати свої паспорти, а інакше підлягатимуть штрафам або ув'язненню.

Внутрішньо переміщені особи

За даними Офісу ООН з координації гуманітарних питань, близько 30000 жителів Криму зареєструвалися в Державній службі України з надзвичайних ситуацій на материковій частині України як ВПО. Меджліс і місцеві НУО, такі як КримSOS, вважали, що їх фактична кількість може сягати аж 100 000, оскільки більшість ВПО залишалися незареєстрованими. Багато людей виїхали через побоювання, що окупаційна влада буде цілеспрямовано переслідувати їх через їхню політичну активність або журналістську діяльність. Мусульмани, греко-католики та євангельські християни, які покинули Крим, розповідали, що боялися дискримінації через свої релігійні переконання.

Кримські татари, які склали більшість серед ВПО, повідомляли про своє занепокоєння тиском на їхню громаду, включно зі збільшенням кількості свавільних обшуків будинків, стеженням та дискримінацією. Крім того, Крим полишили численні спеціалісти, оскільки російська окупаційна влада вимагала, щоб вони отримали російські ліцензії на здійснення професійної діяльності й прийняли російські процедури у своїй роботі.

Розділ 3. Свобода брати участь у політичному процесі

Останні вибори: Російська окупаційна влада не давала можливості жителям голосувати в українських загальнонаціональних та місцевих виборах від початку окупації Криму в 2014 році.

18 вересня під час загальнонаціональних парламентських виборів у Росії були передбачені місця для окупованого Криму – крок, що був широко засуджений міжнародним співтовариством. Кримська правозахисна група зафіксувала випадки примушування окупаційною владою мешканців до голосування у виборах, у тому числі за допомогою погроз звільнення з роботи та зменшення заробітної плати.

Розділ 4. Корупція і відсутність прозорості в органах державної влади

Корупція: Протягом року надходили численні повідомлення про системну повальну корупцію серед кримських «посадовців», у тому числі повідомлення про розкрадання російських державних коштів, виділених на підтримку окупації. За повідомленнями в ЗМІ, понад половину фінансування на транспортну інфраструктуру в Криму було скеровано в проект будівництва керченського мосту без належного нагляду. Джерела з правозахисного середовища повідомляли, що нецільове використання або розкрадання фінансування медичного обслуговування негативно вплинуло на забезпечення медичними послугами під російською окупацією.

Розкриття фінансової інформації: Не було жодних відомих вимог до російської окупаційної влади надавати податкові декларації, перевіряти чи публікувати будь-які звіти про доходи або заяви про розкриття даних про наявні активи, як не було і механізму надання вільного доступу громадськості до інформації про діяльність влади.

Розділ 5. Ставлення влади до розслідування міжнародними неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Більшість незалежних правозахисних організацій припинили свою діяльність у Криму після російської окупації. Окупаційна влада відмовилася співпрацювати з незалежними правозахисними НУО й ігнорувала їхню позицію, а також переслідувала спостерігачів за дотриманням прав людини й погрожувала їм штрафами та ув'язненням.

Росія продовжувала відмовляти в доступі на півострів міжнародним спостерігачам за дотриманням прав людини з ОБСЄ та Організації Об'єднаних Націй. У квітні Крим відвідала делегація Ради Європи з прав людини.

Розділ 6. Дискримінація, соціальні утиски і торгівля людьми

Діти

Реєстрація народження: За українськими законами і законами, насадженими російською окупаційною владою, громадянство визначається місцем народження або батьківством. Російська окупація і так звана анексія Криму ускладнили питання громадянства для дітей, народжених після лютого 2014 року, оскільки батькам було складно зареєструвати громадянство дитини в українських органах влади. Для реєстрації в Україні необхідна довідка з

лікарні, яка не повертається після видачі свідоцтва про народження. За окупаційного режиму батьки новонародженого могли отримати тільки російське свідоцтво про народження і не мали можливості отримати довідку з лікарні. Протягом року українська влада запровадила процес, за допомогою якого народження в Криму могло бути визнаним на підставі документів, виданих окупаційною владою.

Діти, що перебувають під опікою державних установ: Надходили повідомлення про те, що російська влада продовжувала дозволяти викрадення сиріт з Криму і перевезення їх через кордон у Росію на всиновлення. Українська влада не мала даних про місцезнаходження цих дітей.

Антисемітизм

За даними єврейських груп, у Криму проживало приблизно 10000-15000 євреїв, переважно у Сімферополі. Повідомлень про антисемітські дії не надходило.

Національні/расові/етнічні меншини

Від початку російської окупації влада виділяла кримських татар та українців як мішень для дискримінації, жорстокого ставлення, позбавлення релігійних та економічних прав і насильства, у тому числі вбивств і викрадень (дивитись розділи 1.а., 1.б., 1.в., 1.г., 1.е., 2.а., 2.б. і 2.г.).

Кримські татари є корінною етнічною групою Криму, починаючи з часів Кримського ханства, щонайпізніше з 15 століття. У 1944 радянські органи влади примусово депортували понад 230 000 кримських татар в Середню Азію начебто за співпрацю з нацистами під час Другої світової війни. Після розпаду Радянського Союзу багато з кримських татар, які вижили, повернулися до Криму. Перед російською окупацією в Криму проживало близько 300 000 кримських татар.

Надходили повідомлення про те, що державні чиновники відкрито підтримували дискримінацію й насильство проти кримських татар. Наприклад, під час широкого громадського обговорення в режимі он-лайн 13 грудня Наталія Крижко, член «парламенту», у відповідь на прохання двох кримськотатарських сіл повернути їм історичні кримськотатарські назви,

пригрозила «повантажити [кримських татар] на баржі і втопити в Чорному морі».

Окупаційна влада переслідувала кримських татар за те, що вони прилюдно розмовляли рідною мовою, і заборонила її вживання на робочих місцях. Надходили повідомлення про те, що вчителі забороняли школярам розмовляти одне з одним кримськотатарською мовою.

Окупаційна влада наклала обмеження на Духовне управління мусульман Криму, тісно пов'язане з кримськими татарами. За інформацією правозахисних груп, російські служби безпеки постійно контролювали молитви в мечетях для виявлення будь-яких згадувань того, що Крим залишається частиною України. Також російські сили безпеки контролювали мечеті для виявлення будь-яких антиросійських настроїв або для вербування поліцейських інформаторів.

Закони забороняють релігійні зібрання поза межами встановлених закладів. Кримські татари повідомляли, що російська окупаційна влада пригрозила заборонити звичай домашнього проведення поховальної служби і склала списки гробарів і мусульманських лідерів.

Російська окупаційна влада чинила нападки і на етнічних українців. За інформацією Кримської правозахисної групи, 10 червня суд визнав Володимира Балуха винним в образі представника влади під час розслідування викрадення автомобіля. Балух стверджував, що це звинувачення висунуте у відповідь на демонстрацію ним українських етнічних символів і опозицію до окупації. 8 грудня ФСБ вчинила обшук у домі Балуха після того, як він розмістив на стіні табличку, «перейменувавши» свою вулицю на честь «Небесної Сотні» - протестувальників, які загинули під час протестів Євромайдану в 2013-2014 роках у Києві. Під час обшуку представники ФСБ заявили, що знайшли вибухівку, яку, за твердженням Балуха, йому підклали агенти ФСБ, і врешті заарештували. Йому висунули обвинувачення у володінні зброєю, покарання яке передбачає ув'язнення на чотири роки. 27 грудня суд подовжив термін його затримання до лютого 2017 року. У 2015 році сили безпеки затримали й побили Балуха за те, що він вивішував український прапор у себе вдома.

Окупаційна влада не дозволила зареєструвати за російським законом церкви, пов'язані з етнічними українцями, зокрема Українську Православну Церкву Київського Патріархату (УПЦ-КП) та Українську Греко-Католицьку Церкву.

Окупаційна влада переслідувала й залякувала членів цих церков і використовувала судові процедури, щоб змусити, зокрема, УПЦ-КП покинути приміщення, які вона орендувала роками. Згідно судового рішення від 16 січня, УПЦ-КП була змушена звільнити частину собору Святих Володимира і Ольги в Севастополі після закінчення договору оренди і сплатити адміністративний штраф у розмірі майже 600 000 рублів (9800 доларів США). Офіційні представники церкви повідомляли про регулярний і систематичний нагляд за церквами і парафіянами УПЦ-КП.

Російська окупаційна влада цілеспрямовано здійснювала експропріацію та захоплення компаній і майна, що належали етнічним українцям і кримським татарам. Зокрема, вона заборонила кримським татарам, пов'язаним з Меджлісом, реєструвати свій бізнес або майно.

Акти насильства, дискримінація та інші прояви жорстокого ставлення на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

Правозахисні групи та місцеві активісти, що займалися правами геїв, повідомляли, що значна частина ЛГБТІ-спільноти покинула Крим з початком російської окупації. Ті, хто залишився, живуть у страху словесних і фізичних нападів через свою сексуальну орієнтацію. Згідно звіту, замовленого українським Центром Громадянських Свобод і Антидискримінаційним центром «Меморіал» у Санкт-Петербурзі, в Криму активно діє російська група «Піймай педофіла». Ця група використовувала соціальні мережі, щоб заманювати підозрюваних у належності до ЛГБТІ осіб у місця, де їх принижують, знімають на відео і б'ють. Як зазначено в одному повідомленні, група з шести чоловіків, що патрулювала парк, побила двох осіб у Сімферополі. Жертви не подавали скаргу в поліцію через страх помсти. До людей чіплялися й ображали за носіння оригінального одягу, припускаючи, що вони ймовірно належать до ЛГБТІ. Правозахисні групи заявляли, що ці групи діяли за негласної підтримки місцевої влади, яка не розслідувала такі злочини.

Російська окупаційна влада заборонила всім групам ЛГБТІ проводити будь-які масові заходи в Криму. 25 квітня активіст ЛГБТІ в Севастополі оголосив про намір провести мирний протест. У відповідь Сергій Аксьонов, глава окупаційної влади в Криму, заявив, що влада не допустить ніякого такого зібрання. Згодом сили «самооборони» пригрозили силоміць вигнати ЛГБТІ осіб з Криму. Особи ЛГБТІ стикалися з дедалі більшими обмеженнями права на мирні зібрання, оскільки окупаційна влада насадила російський закон,

який криміналізує так звану пропаганду нетрадиційних сексуальних стосунків неповнолітнім (дивитися розділ 6 *Звіту про дотримання прав людини в Росії*).

Розділ 7. Права найманих працівників

Російська окупаційна влада оголосила, що з 1 січня закони України про працю більше не діятимуть і що будуть застосовуватись тільки закони Російської Федерації (дивитись розділ 7 *Звіту про дотримання прав людини в Росії*).

Російська окупаційна влада насаджувала трудові закони й норми Російської Федерації щодо працівників у Криму, обмежувала права працівників і створювала перепони реалізації свободи об'єднань, веденню колективних переговорів та можливості проводити страйки. НУО Freedom House повідомляла, що проросійська влада погрожувала націоналізувати майно, що належало українським профспілкам у Криму. Українці, які не прийняли російське громадянство, зазнавали дискримінації у сфері зайнятості у всіх секторах економіки. Лише власники російських паспортів могли продовжувати працювати на «державних» та муніципальних посадах.